

บทที่ 2

ความสำคัญของกฎหมายเทียบบาล

เมื่อก้าวถึงกฎหมายเทียบบาล/กฎหมายเทียบบาล คนทั่วไปมักจะนึกถึงเรื่องราว 2-3 ประการ ได้แก่ ชีวิตในวัง พิธีกรรมต่าง ๆ และการสืบราชสมบัติหรือการสืบราชสันตติวงศ์ ความเข้าใจ 2 ประการแรกนั้นถูกต้อง ส่วนความเข้าใจประการหลังนี้คงมีที่มาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เช่น รัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2540 มาตรา 22 และ 23 หมวคว่าด้วยพระมหากษัตริย์ ที่ได้กล่าวว่าการสืบราชสมบัติให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎหมายเทียบบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช 2467¹ กฎหมายเทียบบาลฉบับนี้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายที่สุด และมีส่วนเป็นอย่างมากที่ทำให้ผู้คนเกิดการรับรู้ร่วมกันว่ากฎหมายเทียบบาลนั้นเป็นเรื่องของการสืบสันตติวงศ์ อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน กฎหมายเทียบบาลมีมาแล้วหลายฉบับ และในเนื้อหาของแต่ละฉบับก็ไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องการสืบสันตติวงศ์เท่านั้น เช่น กฎหมายเทียบบาล พระพุทธศักราช 2457 เป็นเรื่องว่าด้วย

¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2541), หน้า 7.

วิชญ์ เครื่องงาม อธิบายไว้ว่า กฎหมายเทียบบาลทั้งหลายในประเทศไทย ไม่ว่าจะใช้ชื่อว่า กฎหมายเทียบบาล หรืออื่นใดก็ตาม หากแต่มีเนื้อหาสาระควรตราเป็นกฎหมายเทียบบาล มีดังต่อไปนี้ 1. กฎหมายเทียบบาลสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (ฉบับชำระครั้งรัชกาลที่ 1) 2. ประกาศบางฉบับที่ออกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น ประกาศ จ.ศ.1216 ว่าด้วยเวลากราบทูลขอราชการและกิจธุระ ประกาศ จ.ศ.1217 ว่าด้วยห้ามมิให้เรือที่โดยเสด็จคัดกระบวน เป็นต้น 3. กฎหมายเทียบบาลว่าด้วยการเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ พระพุทธศักราช 2417 เนื้อหาของกฎหมายเทียบบาลฉบับนี้เป็นการกำหนดวิธีเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและวิธียวยบังคม 4. ประกาศพระบรมราชโองการห้ามคนแต่งกายไม่สมควรมิให้เข้ามาในพระราชฐานที่เสด็จออก พระพุทธศักราช 2441 5. พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยที่รโหฐานในพระราชสำนัก พระพุทธศักราช 2455 6. กฎหมายเทียบบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พระพุทธศักราช 2457 7. กฎหมายเทียบบาลว่าด้วยการค้าขายและการสมาคมแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พระพุทธศักราช 2457 8. พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยพระราชวงศ์และผู้มีบรรดาศักดิ์ทำลายชีพตนเอง พระพุทธศักราช 2458 เนื้อหาพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ บัญญัติว่า “ต่อไป เมื่อนั้น ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดในราชตระกูลก็ดี ข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์ก็ดี ถึงแก่ภรรยาด้วยอาการปลงชีวิตตนเอง ไซ้ห้ามมิให้เจ้าพนักงานจัดเครื่องประดับเกียรติยศพระราชนัดดาเป็นอันขาด” 9. กฎหมายเทียบบาลว่าด้วยการเสกสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์ พระพุทธศักราช 2461 10. กฎหมายเทียบบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช 2467 11. กฎหมายเทียบบาลว่าด้วยการเสกสมรสพระราชวงศ์แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2475 (วิชญ์ เครื่องงาม, “กฎหมายเทียบบาลในระบบกฎหมายไทย,” ใน รวมบทความทางวิชาการในโอกาสครบรอบ 84 ปี ศาสตราจารย์สัญญาธรรมศักดิ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2534), หน้า 95 - 100).

ครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก เป็นต้น สำหรับกฎหมายเทียบบาลฉบับเก่าที่สุดเท่าที่เหลืออยู่ในเวลานี้ คือ กฎหมายเทียบบาลฉบับชำระครั้งรัชกาลที่ 1 ที่จัดเป็นกฎหมายหมวดหนึ่งอยู่ในประมวลกฎหมายตราสามดวง อาจกล่าวได้ว่ากฎหมายเทียบบาลฉบับนี้เป็นรากฐานของกฎหมายเทียบบาลฉบับอื่นๆ จึงเป็นเอกสารที่มีความสำคัญ อีกทั้งสาระของกฎหมายก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจนำมาศึกษาเพื่อให้เห็นภาพสะท้อนของเรื่องราวแห่งยุคสมัยที่กฎหมายนั้นมีอำนาจบังคับใช้

ภูมิหลังทั่วไปของเอกสาร

กฎหมายเทียบบาลเป็นเอกสารที่มีความสำคัญ คาดว่ากฎหมายเทียบบาลน่าจะเป็นเอกสารที่มีมานานแล้ว เพราะกฎหมายเทียบบาลเป็นกฎหมายที่มีอยู่คู่กับสถาบันกษัตริย์ เป็นกฎหมายที่ใช้บังคับเพื่อรักษาเรือนหลวง หลักฐานที่กล่าวอ้างถึงกฎหมายเทียบบาลฉบับเก่าปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติฉบับที่ 2 เรื่องเมืองอันได้ชื่อว่า “ต่างเมือง” ที่ประกาศใช้ครั้งรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2326 (ค.ศ. 1783) ความว่า “กำหนดกฎหมายเทียบบาล กระทบแต่ปางก่อนให้อุญชรราชวงษาเป็นพญามหานคร ครอบครองเป็นเจ้าของ...๑๖ เมือง”^๒ กฎหมายเทียบบาลที่กล่าวถึงในที่นี้คงเป็นกฎหมายเทียบบาลฉบับเก่าอาจจะเป็นกฎหมายเทียบบาลฉบับที่ตราในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก่อนที่จะมีการชำระใหม่สมัยรัชกาลที่ 1 หรืออาจเป็นฉบับที่เก่าแก่กว่านั้นก็ย่อมเป็นไปได้

การที่กฎหมายเทียบบาลมีการชำระเพิ่มเติมมาโดยตลอดแสดงให้เห็นธรรมชาติของกฎหมายเทียบบาลว่าแม้จะเป็นตัวบท (text) ที่มีอำนาจบังคับใช้แต่ก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดตามความเหมาะสมหรือสถานการณ์ทางการเมือง โดยนัยนี้กฎหมายเทียบบาลจึงเป็นเอกสารที่สะท้อนให้เห็นบริบททางประวัติศาสตร์และพลวัตทางการเมืองการปกครองของไทย อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่กฎหมายเทียบบาลเป็นเอกสารที่ผ่านกระบวนการชำระเช่นเดียวกับพระอัยการอื่นๆ ในกฎหมายตราสามดวง เนื้อหาบางตอนของกฎหมายเทียบบาลจึงอาจมีความขัดแย้งกันบ้าง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเป็นธรรมเนียมการชำระกฎหมายของไทยที่จะไม่ตัดทอนเนื้อความเก่าทิ้ง หากแต่จะใช้วิธีการเพิ่มเติมเนื้อหาที่ต้องการประกาศใช้ใหม่ลงไปเลย”

^๑ สาระของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ว่าด้วยการกราบบังคมทูลปรึกษารัชกาลที่ 1 เนื่องจากเกิดกรณี นายเทศบัตถ์กรมมหาดเล็ก ไปราชการชนอัฐที่กรุงเก่าแล้วเมียมีชู้จึงเกิดการฟ้องร้องกันขึ้น เมื่อตรวจสอบพระราชกฤษฎีกาพบว่า ตัวไปราชการต่างเมืองเมียมีชู้ให้ใหม่ทวิคุณ ตัวไปค้าเมืองเดียวกันปีหนึ่งมีกลับมาให้ขาดจากตัวเมีย ด้วยผู้ตัดสินไม่ทราบว่าเป็นเมืองเดียวกัน เมืองใดเป็นต่างเมืองจึงต้องทูลถาม รัชกาลที่ 1 จึงได้คำตัดสินถึงกฎหมายเทียบบาลที่กษัตริย์แต่ก่อนได้ทรงกำหนดไว้ว่ามีเมือง 16 เมือง ที่ได้ชื่อว่าต่างเมือง

^๒ “พระราชบัญญัติ” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 3, มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ผู้จัดพิมพ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้ว การพิมพ์, 2529), หน้า 81.

** ข้อมูลจาก ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร.

ธรรมชาติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของกฎหมายเทียรบาลคือ กฎหมายเทียรบาลจัดเป็น “กฎหมาย” ลักษณะหนึ่ง ในฐานะดังกล่าวกฎหมายเทียรบาลจึงมีอำนาจบังคับใช้ให้ทุกคน (ตั้งแต่เจ้านายเชื้อพระวงศ์ลงมาจนถึงขุนนางข้าราชการและราษฎรทั่วไป) ต้องปฏิบัติตาม แต่ผู้ใดจะปฏิบัติตามหรือไม่ เป็นอีกกรณีหนึ่ง สำหรับพระมหากษัตริย์กฎหมายเทียรบาลถือเป็นแนวทางให้ทรงปฏิบัติพระราชกิจในเรื่องต่างๆ และเช่นกันว่าพระองค์จะทรงปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวนี้หรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ดังนั้นการวิเคราะห์กฎหมายเทียรบาลจึงต้องคำนึงถึงสถานะในเชิงเอกสารประวัติศาสตร์หรือการเป็นตัวแทนทางกฎหมายด้วย

1. กฎหมายเทียรบาลฉบับพิมพ์ครั้งต่าง ๆ

ต้นฉบับเดิมของกฎหมายเทียรบาลมี 2 เล่มสมุดไทยเขียนโดยอาลักษณ์ขุนทิพไมตรีและขุนสาราบันจง ปัจจุบันต้นฉบับดังกล่าวได้ถูกเก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติ กฎหมายเทียรบาลได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2405-2406 (ค.ศ. 1862-1863) ใน “หนังสือเรื่องกฎหมายเมืองไทย” หรือที่นิยมเรียกกันว่า “กฎหมายหมอบรัดเล” โดยได้รับการตีพิมพ์พร้อมกับกฎหมายลักษณะอื่น ๆ ที่ได้มีการชำระครั้งรัชกาลที่ 1 ถ้าจะกล่าวกันไปแล้ว กฎหมายเทียรบาลควรจะได้ตีพิมพ์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2392 (ค.ศ. 1849) เมื่อนายโหมด อมาตยกุล (พระยากระสาปนกิจโกศล) ได้นำเอากฎหมายตราสามดวงฉบับเขียนไปให้หมอบรัดเลพิมพ์จำหน่ายเป็นหนังสือ 2 เล่ม แต่พิมพ์ได้เพียงเล่ม 1 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงกริ้วว่าเป็นการสนับสนุนพวกขี้ฉ้อหมอบรัดเลให้ก่อความยุ่งยากแก่บ้านเมืองสั่งให้รีบหนังสือจนสิ้นและให้เผาเสีย จึงไม่ได้พิมพ์เล่มที่ 2 ต่อมา¹ ด้วยเหตุที่กฎหมายเทียรบาลจะรวมพิมพ์ในเล่ม 2 จึงทำให้การพิมพ์กฎหมายตราสามดวงครั้งแรก (ฉบับนายโหมด) ไม่มีกฎหมายเทียรบาลรวมอยู่ด้วย

กฎหมายเทียรบาลฉบับพิมพ์ครั้งต่าง ๆ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2405-2406 ถึงปัจจุบันมีดังต่อไปนี้²

1. ฉบับรวมพิมพ์ใน “หนังสือเรื่องกฎหมายเมืองไทย” หรือ “กฎหมายหมอบรัดเล” เมื่อ พ.ศ. 2405 - 2406 (ค.ศ. 1862 - 1863)
2. ฉบับพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ช่วง พ.ศ. 2418 - 2421 (ค.ศ. 1875 - 1878)

¹มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ผู้จัดพิมพ์, ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), หน้า 441.

² กัทร เลี้ยงสังธรรม, “กฎหมายตราสามดวงฉบับพิมพ์,” ศิลปวัฒนธรรม 5,2 (ตุลาคม 2527): 80.

³ ดูรายละเอียด ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 - 10 เพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 80 - 81.

⁴ การใช้คำว่าฉบับรวมพิมพ์และฉบับพิมพ์มีความแตกต่างกันโดยนัย กล่าวคือ ฉบับรวมพิมพ์จะมีกฎหมายเก่าทุกพระอัยการที่ได้ชำระครั้งรัชกาลที่ 1 รวบรวมพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มเดียวกัน ขณะที่คำว่าฉบับพิมพ์นั้นจะปรากฏกฎหมายเพียงบางพระอัยการเท่านั้น

3. ฉบับรวมพิมพ์ในหนังสือ “กฎหมาย หมายประกาศ พระราชบัญญัติเก่าใหม่ ซึ่งคงใช้อยู่ในปัจจุบันนี้” หรือที่เรียกสั้นๆว่า “กฎหมายเก่าใหม่” เมื่อ พ.ศ. 2438-2440 (ค.ศ. 1895-1897)
4. ฉบับรวมพิมพ์ในหนังสือ “กฎหมายสำหรับผู้พิพากษาแลทนายว่าความ” หรือที่นิยมเรียกกันว่า “กฎหมายราชบุรี”
5. ฉบับพิมพ์ในหนังสือประชุมกฎหมายไทยภาค 1 ที่ให้ชื่อว่า “กฎหมายตรา ๓ ดวง” ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930)
6. ฉบับรวมพิมพ์ในหนังสือประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 1-2 เมื่อ พ.ศ. 2478 (ค.ศ. 1935)
7. ฉบับรวมพิมพ์ในหนังสือ “ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖” รวบรวมโดย ร.แสงกาต์ และจัดพิมพ์เผยแพร่โดยมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อ พ.ศ. 2481 - 2482 (ค.ศ. 1938 - 1939) จากนั้นได้พิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2529 (ค.ศ. 1986) ต่อไปขอเรียกกฎหมายฉบับนี้ว่า ฉบับ ร.แสงกาต์
8. ฉบับรวมพิมพ์ในหนังสือ “กฎหมายตราสามดวง” ขององค์การค้ำของคุรุสภา เมื่อ พ.ศ. 2505 - 2506 (ค.ศ. 1962 - 1963)
9. ฉบับรวมพิมพ์ในหนังสือ “เรื่องกฎหมายตราสามดวง” กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2521 (ค.ศ. 1978)
10. ฉบับรวมพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2525 (ค.ศ. 1982) เนื่องในโอกาสที่ได้มีการจัดพิมพ์ดัชนีค้นคำในกฎหมายตราสามดวง โดยการจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้ใช้หนังสือ “กฎหมายตราสามดวง” 5 เล่ม ขององค์การค้ำของคุรุสภาเป็นต้นแบบในการพิมพ์
11. “กฎหมายเทียบบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ” พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) จัดทำโดยคณะนักวิจัยในโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก” วินัย พงศ์ศรีเพียร เป็นบรรณาธิการ⁶

กฎหมายเทียบบาลฉบับพิมพ์เหล่านี้โดยมากจะพิมพ์ร่วมกับกฎหมายลักษณะอื่นๆ ในกฎหมายตราสามดวงเป็นเรื่องเดียวกัน มียกเว้นอยู่ 3 ฉบับ คือ ฉบับพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาที่จัดพิมพ์กฎหมายร่วมไปกับประกาศต่างๆ ฉบับพิมพ์ในหนังสือประชุมกฎหมายไทยภาค 1 ที่เรียกชื่อว่า “กฎหมายตรา 3 ดวง” หลวงประดิษฐมนูธรรมผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้

⁶วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎหมายเทียบบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก,” 2548).

นำกฎหมายเพียง 9 เรื่องมาพิมพ์รวมไว้ด้วยกัน และฉบับสุดท้ายคือ กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ เป็นการนำกฎมณเฑียรบาลแยกมาศึกษาอย่างเป็นเอกเทศไม่ปนกับกฎหมายลักษณะอื่นๆ เอกสารนี้นอกจากนำกฎมณเฑียรบาลมาพิมพ์ใหม่แล้วยังได้จัดทำคำอธิบายศัพท์ยากเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้กับผู้อ่านด้วย

ที่มาหรือต้นฉบับของกฎมณเฑียรบาลฉบับพิมพ์ต่าง ๆ พิจารณาแล้ว สามารถจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กฎหมายหมอบรัดเล⁷ มี 2 เล่ม กฎมณเฑียรบาลพิมพ์อยู่ในเล่ม 2 เนื้อหาของกฎหมายจะพิมพ์ต่อเนื่องกันไป ไม่ได้มีการแบ่งเนื้อหาออกเป็นข้อหรือมาตรา ในการพิมพ์ได้มีการแบ่งวรรคตอนเพื่อความสะดวกในการอ่าน กฎมณเฑียรบาลที่พิมพ์ในกฎหมายหมอบรัดเลนี้ เป็นต้นฉบับให้กับการพิมพ์ในครั้งต่อๆ มาอีกหลายครั้ง คือ หนังสือราชกิจจานุเบกษา หนังสือกฎหมายเก่าใหม่ หนังสือประชุมกฎหมายประจำศก ส่วนหนังสือกฎหมายราชบุรีนั้นก็ได้อาศัยฉบับพิมพ์ของหมอบรัดเลมาปรับปรุง⁸ อย่างไรก็ดี ต้นฉบับของหมอบรัดเลนี้มีปัญหาในแง่ที่ว่าใช้ข้อมูลกฎหมายฉบับรองทรง⁹ จึงอาจทำให้มีข้อผิดพลาดได้มาก

2. กฎหมายราชบุรี¹⁰ มี 2 เล่มเช่นเดียวกับกฎหมายหมอบรัดเล แต่ได้ทำการปรับปรุงเนื้อหา กฎหมายลักษณะใดไม่ใช้แล้วก็ตัดทิ้งไปโดยทำคำอธิบายว่าให้ดูรายละเอียดในฉบับหมอบรัดเล นอกจากนี้กฎหมายบางลักษณะในฉบับกฎหมายราชบุรีได้มีการแบ่งข้อแบ่งมาตราออกมาให้เห็นชัดเจนต่างจากฉบับหมอบรัดเล เช่น ในพระไอยการอาญาหลวง ฉบับหมอบรัดเลจะใช้คำว่า

⁷กฎหมาย 9 เรื่องนั้นได้แก่ “บานแพนง, ลักษณะพระธรรมศาสตร์, ลักษณะอินททนาย, ลักษณะภูหนี่, ลักษณะศัวมีย, กฎหมายบางลักษณะที่เกี่ยวกับลักษณะศัวมีย, ลักษณะมฤคค, ลักษณะเบ็ดเสร็จและกฎมณเฑียรบาล” (กัศร เลียงสังขธรรม, “กฎหมายตราสามดวงฉบับพิมพ์,” ศิลปวัฒนธรรม, หน้า 81.

⁸7 ปี บรัดเล, ผู้จัดพิมพ์, หนังสือเรื่องกฎหมายเมืองไทย เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: ริมป้อมปากคลองบางกอกใหญ่, 1250).

⁹กัศร เลียงสังขธรรม, “กฎหมายตราสามดวงฉบับพิมพ์,” ศิลปวัฒนธรรม, หน้า 80.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

¹¹กฎหมายที่ชำระครั้งรัชกาลที่ 1 นั้น อาลักษณ์ได้เขียนลงไว้ในสมุด 3 ชุด เก็บไว้ห้องเครื่องชุดหนึ่ง หอหลวงชุดหนึ่ง และศาลหลวงชุดหนึ่ง ประทับตรา 3 ดวงทุกเล่ม เอกสารทั้ง 3 ชุดนี้เรียกว่าฉบับหลวง นอกจากนี้ฉบับหลวง 3 ชุดนี้ อาลักษณ์ได้เขียนไว้อีกชุดหนึ่งเรียกว่าฉบับรองทรง ฉบับรองทรงจะผิดกับฉบับหลวงตรงที่ไม่มีตรา 3 ดวงประทับไว้ มีอาลักษณ์สอบทานเพียง 2 คน ขณะที่ฉบับหลวงมีอาลักษณ์สอบทาน 3 คน (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ผู้จัดพิมพ์, ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า จ).

¹²พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กฎหมายสำหรับผู้พิพากษาแลทนายว่าความ เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กองละหุ โทยะกรุงเทพฯ, 120).

มาตราหนึ่งนำแต่ละย่อหน้าและมีเลขไทยเขียนเรียงลำดับกันไปกำกับไว้ข้างหน้าอีกทีหนึ่ง แต่ฉบับราชบุรีจะใช้มาตรา ๑ มาตรา ๒ เรียงลำดับกันไปเลย และใส่เลขไทยกำกับไว้กลางหน้ากระดาษเพื่อกำกับเลขข้อให้เห็นชัดเจนด้วย ส่วนกฎมณเฑียรบาลอยู่ในเล่ม 2 การเรียงพิมพ์ในกฎหมายราชบุรีจะเหมือนกับฉบับหมอบรัดเล (ส่วนเนื้อหาก็กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า) ข้อแตกต่างในการพิมพ์ที่ปรากฏก็คือ กฎหมายฉบับหมอบรัดเลมีเครื่องหมายตาไก่ ตาวัว หรือฟองมัน “๑”¹¹ สำหรับการเริ่มต้นย่อหน้าใหม่ทุกย่อหน้า ขณะที่กฎหมายราชบุรีใช้การย่อหน้าเข้าไปเท่านั้น

3. ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 หรือฉบับของ ร.แสงภาค การพิมพ์ครั้งนี้ผู้พิมพ์จัดแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 เล่ม และได้จัดลำดับการพิมพ์กฎหมายลักษณะต่าง ๆ ใหม่ กฎมณเฑียรบาลอยู่ในเล่มที่ 1 ส่วนการเรียงพิมพ์ได้มีการใส่ลำดับข้อด้วยเลขอารบิกไว้กลางหน้ากระดาษเป็นการจัดแบ่งเนื้อหา กฎมณเฑียรบาลใหม่ การจัดแบ่งเนื้อหาเช่นนี้แม้จะทำให้สะดวกในการอ่าน แต่บางครั้งได้ก่อให้เกิดความไม่ต่อเนื่องของเนื้อหา อย่างไรก็ตาม กฎมณเฑียรบาลฉบับนี้ ถือได้ว่ามีความถูกต้องมากเนื่องจากได้ตรวจสอบกับกฎหมายฉบับหลวง อีกทั้งได้จัดทำเชิงอรรถอธิบายส่วนที่อาลักษณ์เขียนผิดเขียนตก และในกรณีที่มีต้นฉบับตัวเขียนในสมุดไทยเหลืออยู่หลายฉบับ ได้มีการเลือกเอาฉบับหนึ่งมาพิมพ์และที่ผิดกับฉบับอื่นก็ได้เขียนไว้ในเชิงอรรถด้วย กฎมณเฑียรบาลฉบับ ร.แสงภาคนี้ ได้เป็นต้นแบบให้กับฉบับพิมพ์ขององค์การการค้าของคุรุสภาแต่ฉบับคุรุสภาได้ตัดเชิงอรรถในเนื้อเรื่องทิ้งทั้งหมด ส่วนกฎมณเฑียรบาลในฉบับกรมศิลปากรได้ใช้ฉบับขององค์การการค้าของคุรุสภาเป็นแบบอย่างอีกทีหนึ่ง

4. กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ เนื้อหาของกฎมณเฑียรบาลฉบับนี้เป็นฉบับที่มีความถูกต้องมากที่สุด เนื่องจากได้นำต้นฉบับของ ร.แสงภาค หรือมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองมาตรวจสอบกับฉบับหลวงที่เป็นตัวเขียนอีกรอบหนึ่ง

สำหรับเนื้อหาของกฎมณเฑียรบาลแต่ละฉบับโดยภาพรวมแล้ว ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อนำเนื้อหาของแต่ละฉบับมาเปรียบเทียบกันลงไป ในรายละเอียดของคำแล้วจะมี

¹¹พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “กฎหมายตราสามดวง: การศึกษาดั้งฉบับตัวเขียนและฉบับตัวพิมพ์,” ใน กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 1 สถานภาพกฎหมายตราสามดวง, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2547), หน้า 36.

¹²ในเล่ม 1 รวมบทกฎหมายลักษณะทั่วไป กฎมณเฑียรบาล กฎหมายลักษณะปกครอง กฎหมายว่าด้วยธรรมเนียมศาลและพิจารณาคดีหรือที่เรียกว่ากฎหมายมหาชนในปัจจุบัน เล่ม 2 รวมกฎหมายเอกชนและกฎหมายอาญา เล่ม 3 รวมกฎหมายซึ่งมิได้จัดอยู่ตามมูลคดี เช่น กฎหมายพระสงฆ์ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดเก่า ฯลฯ ซึ่งโดยมากเป็นบทกฎหมายที่ไม่สู้เก่าแก่เช่นกฎหมายที่รวมไว้ในเล่ม 1 และเล่ม 2 (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ผู้จัดพิมพ์, ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า ๕).

ความแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกตด้วยว่า แม้ต้นฉบับจะมาจากที่เดียวกัน แต่ข้อผิดพลาดในการพิมพ์ก็ยังมีอยู่น้อย เมื่อนำกฎเกณฑ์ยรรยาลแต่ละฉบับมาเปรียบเทียบกันโดยใช้ฉบับ ร.แสงกาต์ เป็นฉบับตั้ง พบว่าข้อแตกต่างของแต่ละฉบับมีสาเหตุมาจากสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การแก้ไขการสะกดคำเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น ในฉบับ ร.แสงกาต์เขียน “สมเด็จ” “สมเด็จพระ” ในฉบับหมอบรัดเลและกฎหมายราชบุรีจะเขียนว่า “สมเด็จพระ” คำว่า “ประเวณี” ตามที่ปรากฏในฉบับ ร.แสงกาต์ ก็จะถูกแก้เป็น “ประเพณี” ในฉบับหมอบรัดเลและฉบับกฎหมายราชบุรี หรือคำว่า “ไยการ” แก้เป็น “อัยการ” ในฉบับหมอบรัดเลและกฎหมายราชบุรี คำที่ถูกแก้ไขเช่นนี้มีให้เห็นอีกมากมายหลายคำ เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้แต่ในฉบับคुरुสภาที่ใช้ฉบับ ร.แสงกาต์ มาพิมพ์ก็ยังมีข้อผิดพลาดเช่นนี้ แม้จะพบไม่มากนักก็ตาม เช่น ฉบับ ร.แสงกาต์ใช้ว่า “สุขทุกข” ฉบับคुरुสภาใช้ “สุขทุกข” เป็นต้น

2. การปรับแก้คำเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มความเข้าใจให้กับผู้จัดพิมพ์และผู้อ่าน การปรับแก้ในกรณีนี้บางคำไม่ได้ทำให้ความหมายเปลี่ยน แต่บางคำเมื่อแก้แล้วทำให้ความหมายเปลี่ยนไปอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การปรับแก้คำ เพิ่มคำ จะพบในฉบับหมอบรัดเลมากกว่าฉบับกฎหมายราชบุรี

2.1 กรณีที่ไม่ได้ทำให้ความหมายเปลี่ยน เช่น “ชวคนักสัตว์ศก” ฉบับหมอบรัดเลและฉบับกฎหมายราชบุรีเดิมคำว่าไปข้างหน้าและแก้ไขการสะกดคำเป็น “ปีชวคนักสัตว์ศก” และ “ปีชวคนักสัตว์ศก” ตามลำดับ บางกรณีได้แก้ไขคำให้เป็นคำสุภาพคำว่า “ควาย” ในฉบับกฎหมายราชบุรีแก้เป็น “กระบือ” ส่วนในฉบับหมอบรัดเลเมื่อกล่าวถึงขุนนางข้าราชการตำแหน่งต่างๆ ก็ได้เติมยศลงไปให้ด้วย เช่น “เสด็จในสระแก้วหฤไทยราชภักดีสิง” เป็น “เสด็จในสระแก้วหลวงหฤไทยราชภักดีสิง” หรือ “กันขุบาตราเสวก” เป็น “หลวงกันขุบาทราชเสวก” นอกจากนี้ฉบับหมอบรัดเลยังได้แก้คำบางคำเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจด้วย เช่น แก้คำว่า “ทหารพ่อเรือน” เป็น “ทหารพลเรือน” การปรับแก้หรือเพิ่มคำเหล่านี้ แม้จะไม่ได้ทำให้ความหมายของคำเปลี่ยนไป แต่การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นการแก้ไขแทรกแซงเอกสารอันจะส่งผลให้คนรุ่นต่อมา มีอาจทราบที่มาหรือรากศัพท์คำโบราณที่ปรากฏในเอกสาร

2.2 กรณีที่ทำให้ความหมายเปลี่ยน เช่นคำว่า “ส้มแทงลิ้น”^{*} ในฉบับหมอบรัดเลแก้เป็น “ส้มแทงลิ้น” คำว่า “เอาม่างานท่านทำเรือนตน” ในฉบับหมอบรัดเลและฉบับกฎหมายราชบุรีเขียนเป็น “เอาไม้งานท่านทำเรือนตน” เป็นต้น

3. การพิมพ์ ปัญหาจากการพิมพ์นี้เป็นเรื่องของการพิมพ์ตก พิมพ์ผิด หรือแม้แต่เป็นเรื่องความสะกดของผู้พิมพ์ เช่น ในฉบับหมอบรัดเลพิมพ์คำว่า “เงินทอง” เป็น “เงินทอง”

^{*} หมายถึง ส้มที่คว้านเอาไส้ออกแล้วเสียบไว้ให้หมาหรือช้างสำหรับแก้เหนื่อ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 97).

“คน๑๐๐” เป็น “คน๑๐๐๐” “เงิน $\frac{100}{1}$ ” เป็น “เงินชั่งหนึ่ง” และ “ทหารใน $\left. \begin{matrix} \text{ช้าย} \\ \text{ขวา} \end{matrix} \right\}$ ” เป็น “ทหารในช้ายขวา” สองตัวอย่างนี้คงเป็นเรื่องของความสะดวกในการเรียงพิมพ์โดยผู้จัดพิมพ์คงได้อ่านถอดความที่อยู่หน้าเครื่องหมายปีกกาหรือตัวเลขบนเครื่องหมายตีนครุหรือตีนกาออกมาก่อนแล้วเขียนให้เรียงพิมพ์ ซึ่งจำนวนเงินที่อ่านออกมานั้นก็ผิดด้วย ที่ถูกคือเงิน ๑๐ ชั่ง ลักษณะการอ่านถอดความหน้าเครื่องหมายต่าง ๆ เช่นนี้พบในฉบับกฎหมายราชบุรีด้วยเช่นกันแต่เป็นคนละข้อความกับฉบับหมอบรัดเล นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างหนึ่งที่ความในฉบับ ร.แสงกาต์เขียนเป็นคำอ่านธรรมดา แต่ความในกฎหมายราชบุรีนำเครื่องหมายปีกกามาใช้ นั่นคือความที่ว่า “ตั้งเสาศัตร

๕ ชั้น ๗ ชั้น หกชั้น ๕ ชั้น ๓ ชั้น ๒ ชั้นและชั้นหนึ่ง” เป็น “ตั้งเสาศัตร $\left. \begin{matrix} ๑ \\ ๒ \\ ๓ \\ ๔ \\ ๕ \\ ๖ \\ ๗ \end{matrix} \right\}$ ชั้น”

จะเห็นว่าเลข ๖ หายไปจากฉบับกฎหมายราชบุรี ส่วนการพิมพ์ตกหรือพิมพ์ผิดในฉบับกฎหมายราชบุรี นอกจากตัวอย่างข้างหน้าที่กล่าวไปแล้วก็มีเช่น “สนองพระโอยฐู” เป็น “สองพระโอยฐู” หรือ “หม่งครุ่ม ๓ ยก” เป็น “โหม่งครุ่มกายก” เป็นต้น

2. อายุของกฎหมายเทียบบาล

การกำหนดอายุของกฎหมายเทียบบาลไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายนัก เนื่องจากกฎหมายเทียบบาลเป็นส่วนหนึ่งของประมวลกฎหมายตราสามดวงที่ได้มีการชำระ^๑ เมื่อ พ.ศ. 2348 (ค.ศ. 1805) สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในการชำระกฎหมายครั้งนั้นเป็นที่ทราบกันดีว่า ผู้ชำระกฎหมายสมัยรัชกาลที่ 1 ไม่ได้รักษาเนื้อหาของต้นฉบับไว้ทั้งหมด หากมีการเปลี่ยนแปลงให้ตรงกับสถานการณ์ของสมัยที่มีการชำระ ในส่วนของภาษาได้มีการปรับปรุงอักขรวิธีและสำนวนให้ตรงตามสมัยนิยม^๒ กระบวนการเช่นนี้ทำให้การระบุอายุของเอกสารทำได้ค่อนข้างยาก อย่างไรก็ตาม การที่

^๑ การชำระกฎหมายเมื่อพิจารณาจากความในพระราชปรารภคือ การตรวจสอบพระราชกำหนดพระอัยการให้ถูกต้องตามหลักบาลี ตรวจเนื้อความมิให้ซ้ำกันแล้วจัดกฎหมายเป็นหมวดหมู่ รวมทั้งดัดแปลงบทบัญญัติที่วิปลาสนั้นให้ถูกต้องยุติธรรม ความในวรรคสุดท้ายนี้ชี้ให้เห็นว่าการชำระกฎหมายนั้นหมายรวมไปถึงการดัดแก้ไขกฎหมายให้ดีขึ้นด้วย (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ผู้จัดพิมพ์, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 4).

^๒ วินัย พงศ์ศรีเพียร, “ความสำคัญของ “กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย”, ใน กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ลำดับที่ 1 สถานภาพการศึกษากฎหมายตราสามดวง, หน้า 23.

ผู้ชำระกฎหมายทำงานแล้วเสร็จในเวลาอันรวดเร็วคือ 11 เดือน ทั้งที่มีบทกฎหมายเป็นจำนวนมาก จึงพอสันนิษฐานได้ว่าคณะผู้ชำระกฎหมายไม่มีเวลาพอที่จะทำการสะสางบทกฎหมายได้อย่างสมบูรณ์¹³ ดังนั้น บทกฎหมายเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาจึงน่าจะหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชปรารภว่า “พระราชกำหนดบทพระอัยการนั้นก็พื้นเพอนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไปเพนอันมาก ด้วยคนอันโลกหลงหาความลอยแก่บาปมิได้ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิภกษาภาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง”¹⁴ ก็น่าจะทำให้ เชื่อได้ว่า พระองค์ท่านคงไม่ได้ทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อหาพระราชกำหนด บทพระอัยการเก่ามากมายนัก

ถ้าจะกล่าวกันไปแล้ว กระบวนการชำระกฎหมายเป็นสิ่งที่มาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงมีข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับลำดับชั้นหรือชั้นของกฎหมายว่ามี 3 ชั้นดังต่อไปนี้¹⁵

ชั้นที่ 1 แรกตั้งกฎหมาย ตั้งด้วยประกาศพระราชกฤษฎีกา บอกรวันคืนเหตุผลและพระราชนิยมอย่างพระราชกฤษฎีกาที่ยังแลเห็นได้ในพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่” และกฎหมายพระสงฆ์ เหล่านี้ล้วนเป็นพระราชกฤษฎีกา เป็นกฎหมายที่แรกตั้งอย่างนั้น

งานชำระกฎหมายตราสามดวง เริ่มเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2347 (ค.ศ. 1804) ฉบับที่เขียนเสร็จก่อนอาลักษณ์ได้ตรวจทานเมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2347 (ค.ศ. 1804) คิดเป็นเวลาประมาณ 7 เดือน ฉบับเขียนครั้งสุดท้าย อาลักษณ์ตรวจทานในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2348 (ค.ศ. 1805) คิดเป็นเวลาไม่ถึง 11 เดือน หลังจากวันเริ่มงาน (ร.แสงภาค. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิทย์ พงศ์พนิดานนท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526), หน้า 22).

¹³ร. แสงภาค, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1, หน้า 22.

¹⁴“ประกาศพระราชปรารภ,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 3. (ข้อความที่ขีดเส้นใต้เน้น โดยผู้เขียน)

¹⁵สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานกฎหมายเมืองไทยและประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์ (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2493, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงอินทอาญา (พงษ์ ฌ นคร) 14 ธันวาคม 2493), หน้า 4.

“จากการตรวจสอบกฎหมายตราสามดวง มาณพ ถาวรวัฒนัสกุล มีความเห็นว่า พระราชกำหนดใหม่ควรจัดอยู่ในลำดับชั้นที่ 2 ส่วนพระราชบัญญัติควรจัดไว้ในลำดับที่ 1 รายละเอียดใน มาณพ ถาวรวัฒนัสกุล, “การกำหนดอายุกฎหมายอยุธยาในกฎหมายตราสามดวง: บทวิเคราะห์เบื้องต้น,” ใน ความยกย่องของอดีต: พิพิธพันธ์เชิดชูเกียรติพลตรีหม่อมราชวงศ์สุภวัณย์ เกษมศรี (กรุงเทพมหานคร: เอกสารชุดครulongไทย ลำดับที่ 1, 2537), หน้า 194.

ชั้นที่ 2 เมื่อพระราชกฤษฎีกามีหลายๆ เข้าจะสอบค้นยาก จึงตัดทอนพระราชกฤษฎีกาเก่า คงไว้แต่ใจความเป็นย่ออย่างกลาง ดังจะเห็นได้ในกฎหมาย 36 ข้อ และกฎหมายหมวดพระราชบัญญัติ

ชั้นที่ 3 เพื่อจะจัดระเบียบกฎหมายเก่าให้สะดวกแก่สภาตุลาการให้ค้นได้โดยง่าย จึงจะมีการชำระกฎหมายครั้งหนึ่ง อย่างเรียกกันทุกวันนี้ว่า ทำประมวลกฎหมาย คือ รวบรวมกฎหมายเก่าจัดเป็นหมวดๆ ตามลักษณะความ ตัดเหตุผลวันคืนที่ตั้งกฎหมายออกเสีย คงไว้แต่ใจความซึ่งเป็นพระราชนิยมเรียงเข้าลำดับเป็นมาตราๆ ในลักษณะนั้นๆ

จากลำดับชั้นดังกล่าว เมื่อนำมาใช้พิจารณากฎหมายเทียบบาล พบว่า กฎมณเฑียรบาลไม่ได้เป็นกฎหมายในลำดับที่ 1 เนื่องจากไม่มีคำอธิบายหรือเหตุผลในการตั้งกฎหมายปรากฏอยู่ และคงไม่ได้จัดอยู่ในลำดับชั้นที่ 2 เพราะในกฎหมายเทียบบาลปรากฏพระนามกษัตริย์ (กฎ 36 ข้อ ได้ตัดทอนพระนามกษัตริย์ทิ้ง คงไว้แต่วัน เดือน ปีศักราชและปีนักษัตร) กฎมณเฑียรบาลคงเป็นกฎหมายในลำดับชั้นที่ 3 เนื่องจากมีบานแผนกหลักที่บอกวัน เดือน ปีศักราชและปีนักษัตร และพระนามกษัตริย์อยู่ตอนต้นเรื่อง ส่วนบทบัญญัติต่อมาจะไม่มีบานแผนกเช่นนี้ (พระอัยการลักษณะอื่นๆ ในกฎหมายตราสามดวงก็มีลักษณะเดียวกัน เพียงแต่ว่าบางพระอัยการมีบานแผนกหลักมากกว่าหนึ่งบานแผนก ลักษณะบานแผนกเช่นนี้จะทำให้ทราบกฎหมายตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในปรีชากาลของพระมหากษัตริย์พระองค์ใด)¹⁶ เมื่อกฎหมายเทียบบาลเป็นกฎหมายที่ผ่านกระบวนการชำระมาแล้วอย่างน้อยก็ก่อนสมัยรัชกาลที่ 1 ดังนั้น จึงไม่อาจคาดหวังได้ว่าเนื้อความของกฎหมายจะยังคงความตามแบบดั้งเดิมเหมือนเมื่อแรกตั้งกฎหมาย

ส่วนการระบุว่าเนื้อความตอนใดของกฎหมายเป็นการแก้ไขหรือชำระครั้งรัชกาลที่ 1 เป็นเรื่องที่ทำได้ค่อนข้างยาก แต่สำหรับกฎหมายเทียบบาลผู้ศึกษาเชื่อว่าน่าจะมีการแก้ไขไม่มากนัก เนื่องจากกฎหมายเทียบบาลเป็นกฎหมายที่บุคคลที่อยู่รอบองค์พระมหากษัตริย์พึงปฏิบัติ เพื่อมิให้กระทำผิดต่อพระองค์ ดังนั้นกฎหมายเทียบบาลจึงมีความเกี่ยวพันต่อความมั่นคงปลอดภัยของพระมหากษัตริย์ เมื่อกฎหมายเทียบบาลเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับองค์กษัตริย์เช่นนี้ หลักปฏิบัติต่างๆ จึงไม่น่าเปลี่ยนแปลงไปมากนัก นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกตว่า พระราชกำหนดใหม่ที่ออกในสมัยรัชกาลที่ 1 บางข้อ ยังมีความใกล้เคียงกับกฎหมายเทียบบาลด้วย จะต่างไปก็เพียงรายละเอียดบางประการเท่านั้น เช่น พระราชกำหนดใหม่ข้อ 1¹⁷ ที่ เป็นความเกี่ยวกับข้อกำหนดเวลาเสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารคและชลมารคว่า เจ้าหน้าที่ต่างๆ ที่ตามเสด็จจะต้องทำอย่างไรบ้าง ความในข้อนี้

¹⁶มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, "การกำหนดอาชญากรรมของอุชยาในกฎหมายตราสามดวง : บทวิเคราะห์เบื้องต้น," ใน ความยกย่องของอดีต: พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติ พลตรีหม่อมราชวงศ์สุภวัณณ์ เกษมศรี, หน้า 195.

¹⁷"พระราชกำหนดใหม่," ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 3, หน้า 311 - 315.

ใกล้เคียงกับความในกฎหมายเทียรบาล¹⁸ ตัวอย่างการออกกฎหมายซ้ำความหรือซ้ำความเดิมที่มีอยู่แล้ว น่าจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยยืนยันในระดับหนึ่งว่า การชำระกฎหมายครั้งรัชกาลที่ 1 นั้น ยังทำได้ไม่ทั่วถึงและเป็นไปได้ว่า เนื้อความในกฎหมายเทียรบาลอาจจะไม่ได้รับการชำระอย่างละเอียด หรืออาจมีทางเป็นไปได้เช่นกันว่า ความในพระราชกำหนดใหม่ข้อ 1 เกิดขึ้น เพราะขุนนาง ข้าราชการต่างๆ ที่ตามเสด็จได้ละเลยหน้าที่จึงต้องมีกฎหมายออกมาทวนความกันอีกครั้ง

การกำหนดอายุของกฎหมายเทียรบาลในที่นี้จะศึกษาจาก

2.1 ศึกษาจากวัน เดือน ปี และพระนามกษัตริย์

สำหรับการศึกษาอายุของกฎหมายเทียรบาล ผู้ศึกษาได้นำข้อถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับศักราช ปีนักษัตร และพระนามกษัตริย์ มาเสนอไว้แล้วในบทที่ 1 ข้อถกเถียงดังกล่าวพอสรุปคร่าวๆ ได้ดังนี้ คือ

1. ปีศักราชและปีนักษัตรในบานแผนกไม่สอดคล้องกัน
2. ปีศักราชและพระนามกษัตริย์ที่ปรากฏในบานแผนกไม่สัมพันธ์กัน
3. ปีศักราชและความในบทบัญญัติที่ตามมา ว่าด้วยเรื่องเมืองถวายคอกไม้ทอง

เงินและเมืองพระยามหานครไม่สัมพันธ์กัน

ข้อถกเถียงข้างต้นนี้ เมื่อพิจารณาไปแล้วจะเห็นได้ว่า นักวิชาการส่วนใหญ่จะใช้การพิจารณาปีศักราชเป็นสำคัญ ทั้งๆที่แนวโน้มความผิดพลาดในการคัดลอกตัวเลขจะมีมากกว่าการคัดลอกข้อความที่เป็นตัวอักษร นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกตว่านักวิชาการส่วนใหญ่แล้วแทบไม่ให้ความสำคัญกับวันที่ปรากฏในบานแผนกนัก คือ “วันเสาเดือนห้าขึ้นหกค่ำชวคนักสัตวศก”¹⁹ สิ่งที่ยกขมามาพูดจากข้อความนี้ก็คือ ปีนักษัตรเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบวันเดือนปีนั้นต้องดำเนินการควบคู่กับการตรวจสอบพระนามกษัตริย์ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้กระบวนการตรวจสอบมีลักษณะเหมือนงูกินหาง นั่นคือ ต้องตรวจสอบปีศักราชให้สอดคล้องกับปีนักษัตรและพระนามกษัตริย์ ถ้าไม่เชื่อว่าปีศักราชถูกต้องก็ต้องตรวจสอบพระนามกษัตริย์เพื่อย้อนกลับไปหาปีนักษัตรและศักราชที่น่าจะถูกต้อง

ผู้ศึกษาเองเชื่อว่าในกระบวนการคัดลอกกฎหมายของอาลักษณ์ การคัดลอกข้อความน่าจะมี ความผิดพลาดน้อยกว่า ดังนั้นจึงคิดว่าการนำวันเดือนปีนักษัตรเป็นตัวตั้งและนำพระนามกษัตริย์เข้าไปช่วยตรวจสอบน่าจะทำได้วันเดือนปีที่ถูกต้องของวันแรกตั้งกฎหมาย

¹⁸วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 94.

เดวิด เค วยอจ ได้กล่าวถึงเรื่องวันไว้คร่าวๆ โดยใช้การตรวจสอบจากจารึกปี พ.ศ. 2008 (ค.ศ. 1465) เจาระบุว่าวันที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาลจะตรงกับวันเสาร์กลางเดือนเมษายน พ.ศ. 2011 (ค.ศ. 1498) รายละเอียดใน (David K. Wyatt, 'The Thai 'Kata Mandiarapala' and Malacca,' *Journal of the Siam Society* 55, 1-2 (July 1967): 284.

¹⁹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 63.

จากการตรวจสอบวันเดือนปีนักษัตรของประเสริฐ ณ นคร พบว่า วันประกาศตั้งกฎมณเฑียรบาล ตรงกับวันเสาร์ที่ 18 มีนาคม จ.ศ.830 (พ.ศ. 2011/ค.ศ. 1468) รัฐสมัชสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ²⁰ ผลการตรวจสอบนี้ชี้ให้เห็นว่าน่าจะมีการคัดลอกเลขศักราชผิดคือจาก จ.ศ. 830 เป็น จ.ศ. 720

2.2 ศึกษาจากสาระกฎหมาย

เมื่อพระนามกษัตริย์สอดคล้องกับวัน เดือน และปีนักษัตรจึงเป็นอันเชื่อได้ว่า บานแผนกของกฎมณเฑียรบาลมีอายุแรกตั้งอยู่ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ส่วนปีในการออกกฎหมายคือ จ.ศ. 830 (พ.ศ. 2011/ค.ศ. 1468) แม้ว่าในที่นี้จะทราบวัน เดือน ปีและรัชกาลที่โปรดฯให้มีการตรากฎมณเฑียรบาล แต่คงไม่สามารถคาดหวังได้ว่า บทบัญญัติทั้งหมดจะต้องตราขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน บทบัญญัติบางข้ออาจตราขึ้นทีหลัง หรือบางบทบัญญัติอาจจะมีค่ามากกว่าปีรัชกาลที่ปรากฏในบานแผนก สำหรับสาระในบางบทบัญญัติที่จะนำมาตรวจสอบมีดังต่อไปนี้

2.2.1 เมืองถวายนอกไม้ทองเงิน เมืองพญามหานคร เมืองลูกหลวง และเมืองหลานหลวง

เมืองถวายนอกไม้ทองเงิน กฎมณเฑียรบาลกล่าวว่า มี 20 เมือง เป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือ 16 เมือง เมืองฝ่ายใต้ 4 เมือง ดังนี้ “เมืองนครหลวง เมืองศรีสัตนาคนหุต เมืองเชียงใหม่ เมืองตองอู เมืองเชียงไกร” เมืองเชียงกราน” เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงราย เมืองแสนหัว

²⁰รายงานการประชุมคณะอนุกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง ครั้งที่ 10/2545 วันศุกร์ที่ 28 มิถุนายน 2545 ณ ห้องประชุม 1 ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 7.

ผู้ศึกษาเชื่อว่าอาจมีกฎมณเฑียรบาลฉบับเก่ากว่าสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งนี้เพราะในพระราชบัญญัติ ฉบับที่ 2 ได้กล่าวถึง “กำหนดกฎมณเฑียรบาล กระษัตริย์แต่ปางก่อนให้อุนวงษาทรงขบเปนพญามหานครครอบครองเป็นเจ้าของ...๑๖ เมือง...” ไว้ (“พระราชบัญญัติ,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 3, หน้า 81) ส่วนวิกเกอร์มีความเห็นว่าความในกฎมณเฑียรบาลตรงส่วนเมืองฝ่ายใต้ 4 เมือง คือ อุยงตะหนะ มลากา มลายู และวรวารี ที่ทางอยุธยาอ้างว่าเป็นเมืองถวายนอกไม้ทองเงินนั้น อาจเป็นส่วนที่เก่าที่สุดส่วนหนึ่งของกฎหมายตราสามดวง เพราะเป็นการแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการค้าทางทะเลของอยุธยา รายละเอียดใน Michael Vickery, “The Constitution of Ayutthaya and investigation into the Three Seals Code,” in *Thai Law: Buddhist Law essays on the legal history of Thailand, Laos and Burma*, ed. Andrew Huxley (Bangkok: White Orchid Press, 1996), pp. 143 - 145.

“หนังสืออักขราภิธานศรับท์ของหมอบรัดเล อธิบายว่า เมืองเชียงไตร “เปนเมืองลาวอยู่ทิศเหนือ, แต่ต่ำลงมาใกล้กว่าเมืองเชียงแสน เมืองเชียงรายนั้น” (แดนบิช แบรดเลย์, อักขราภิธานศรับท์ (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำครุสภา, 2514), หน้า 515.

“อักขราภิธานศรับท์ อธิบายถึงเมืองเชียงตราว่า “เปนเมืองลาว อยู่ใกล้กับเมืองเชียงไตรนั้น, เปนเมืองเล็กน้อย” (แดนบิช แบรดเลย์, อักขราภิธานศรับท์, หน้า 515). ส่วนสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ อธิบายว่า “เมืองเชียงกรานนี้มีอยู่เรียกว่า เมืองเคิงกราน์ ทุกวันนี้อังกฤษเรียกว่า เมืองอัครันอยู่ต่อแดนไทยทางด่านพระเจดีย์สามองค์” (สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, *ไทยรบพม่าฉบับสมบูรณ์* (พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515), หน้า 10).

เมืองเขมราช^{*} เมืองแพร์ เมืองน่าน เมืองใต้ทอง^{**} เมืองโคตรบอง^{***} เมืองเรวแก้ว^{๑๖} เมืองฝ้ายเหนือ เมืองฝ้ายใต้ เมืองอุยงตะหนะ⁺⁺ เมืองมลากา เมืองมลายู⁺⁺⁺ เมืองวรวาริ⁺⁺⁺⁺ ๔ เมืองเข้ากัน ๒๐ เมืองถวายนอกไม้ทองเงิน”²¹ จากการตรวจสอบรายชื่อเมืองบางเมืองในกฎหมายเทียรบาลและจากพระราชพงศาวดาร พบว่า

^{*} หมายถึง เมืองเชียงตุง (รายงานการประชุมคณะอนุกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง ครั้งที่ 11/2545 วันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม 2545 ณ ห้องประชุม 1 ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 6.

^{**} เมืองในเขตเมืองมอญ อยู่ทางตะวันตกของกำแพงเพชร (เรื่องเดียวกัน)

^{***} เมืองตั้งอยู่บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับจังหวัดนครพนม (เรื่องเดียวกัน)

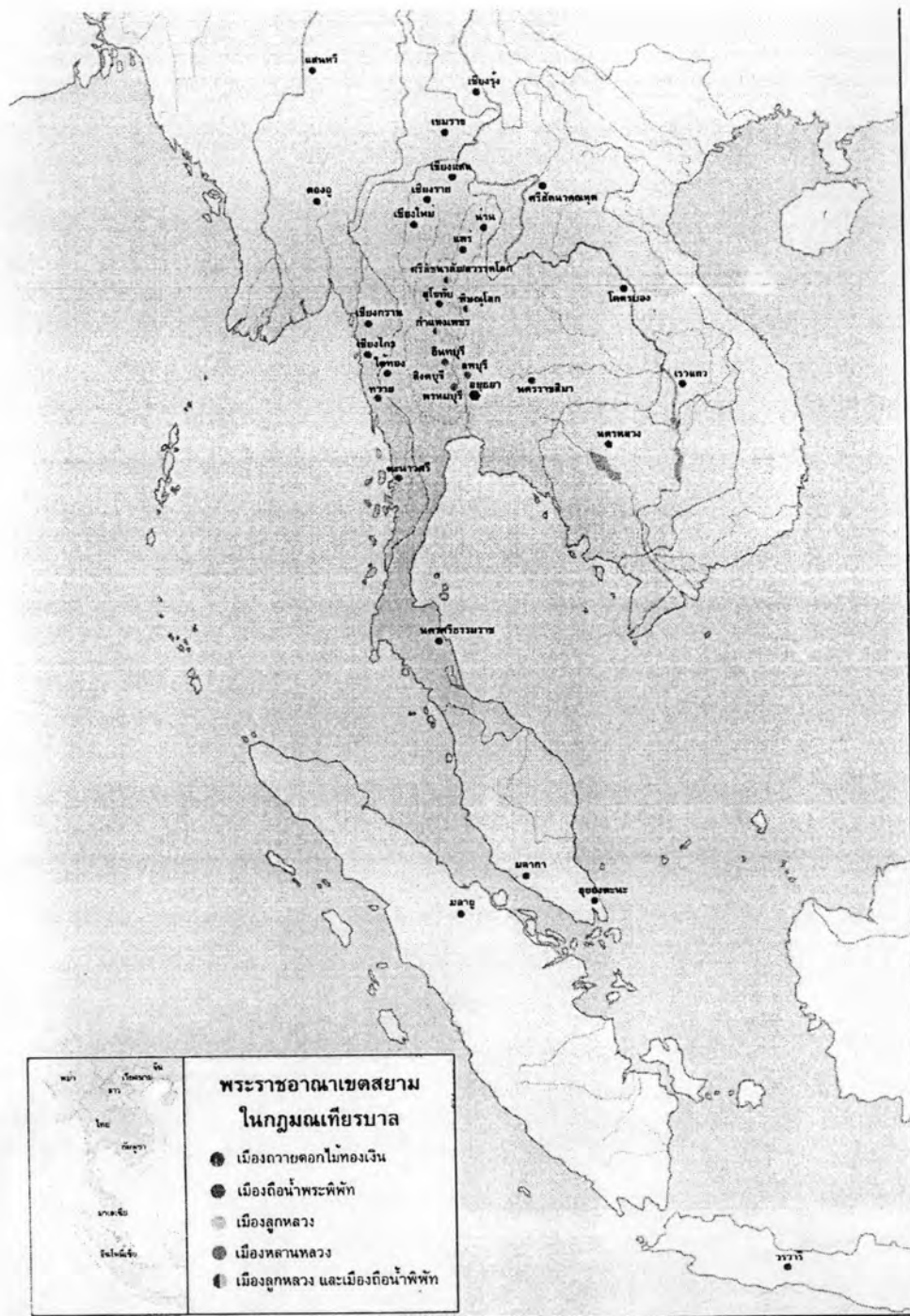
^{๑๖} ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นเมืองใด

⁺⁺ เมืองที่อยู่ปลายแหลม คือเมืองยะโฮร์ (เรื่องเดียวกัน)

⁺⁺⁺ คำว่ามลายู ในมหากาพย์นาคกรถาคคหรือเทศวรรณานา ของกวี มปูประปัญจะ หมายถึง บ้านเมืองบนเกาะสุมาตราทั้งหมด โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ยัมบีและปาเลมบัง (Mpu Prapanca, *Desawarnana* (Nagarakrtagama), trans. Stuart Robson (Leiden: KITLV Press, 1995), p.33, อ้างถึงใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, *กฎหมายเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ*, หน้า 70).

⁺⁺⁺⁺ เป็นชื่อเรียกอาณาจักรโบราณในชวาภาคกลาง (Worawari หรือ Worah Warih) จารึกโบราณของพระเจ้าแอร์ลังคะเรียกชื่ออาณาจักรนี้ว่า วูรวารี (Wurawari) (B.Schrieke, *Indonesian sociological Studies*, Part two (The Hague : W.Van Hoeve., 1957), pp. 211 - 217, อ้างถึงใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, *กฎหมายเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ*, หน้า 70).

²¹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, *กฎหมายเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ*, หน้า 69-70.

ภาพที่ 1 : แผนที่แสดงพระราชอาณาจักรสยามในภูมิภาคเอเชียบาล

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ภูมิภาคเอเชียบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัย
เมธีวิจัยอาวุโส สกว. "กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก", 2548), หน้า 66.

เมืองนครหลวงหรือเมืองนครคม ตกเป็นของอยุธยาใน พ.ศ.1974 (ค.ศ.1431)²² รัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา) (ความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และจักรพรรดิพงศ์ (จาต) เล่าว่า เขมรหรือเมืองนครหลวงเป็นเมืองขึ้นของอยุธยามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง แต่เมืองนี้เป็นของอยุธยาอย่างแน่นอนใน พ.ศ. 1974 (ค.ศ. 1431) อย่างไรก็ตามอยุธยาที่ควบคุมเมืองนครหลวงอยู่ได้เพียงช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้น”

เมืองศรีสัตนาคนหุต ใน พ.ศ.2023 (ค.ศ.1480) พระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาเป็นผู้สถาปนาพระยาล้านช้างขึ้นเป็นกษัตริย์²³

เมืองเชียงใหม่ พ.ศ.2018 (ค.ศ.1475) เป็นไมตรีกับอยุธยา²⁴ หลังจากทำสงครามกันมายาวนาน

เมืองเชียงไกร เมืองเชียงกราน หรือ เมืองเชียงไตร เมืองเชียงตราน 2 เมืองนี้ถูกกล่าวถึงในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช²⁵

²²“พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ”, ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 214.

“คูการวิเคราะห์เรื่องอยุธยาตีเมืองนครหลวงหรือนครคมเพิ่มเติมใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, “อโยชชปุระศรีโยธธร,” ใน ความยกย่องของประวัติศาสตร์ : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุภัทรดิศ ดิศกุล, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, 2539, หน้า 3-100). หรือการสรุปเรื่องราวอย่างย่อของผู้เขียนคนเดียวกันใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 69.

²³เรื่องเดียวกัน, หน้า 217. รายละเอียดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสถาปนาพระยาล้านช้างใน ประพจน์ สุกสรณ์เมธี และวินัย พงศ์ศรีเพียร, “บทบาทของล้านนาในวิกฤตการณ์การเมืองระหว่างรัฐในราชอาณาจักรลาว พ.ศ. 2002-2004,” รวมบทความประวัติศาสตร์ 16 (กุมภาพันธ์ 2537): 98 - 110.

²⁴“พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ”, ในประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 217.

²⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 220.

เมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงราย เมืองเขมราช เมืองแพร์ เมืองน่าน เมืองใต้ทอง
ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองเหล่านี้คงจะขึ้นกับล้านนาของพระเจ้าติโลกราช²⁶

เมืองมลากา มะละกาตั้งเมื่อ พ.ศ. 1944 - 1945 (ค.ศ.1401 - 1402) ความใน
พระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐเขียนไว้ว่า พ.ศ.1998 (ค.ศ.1455) สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถ โปรดฯให้แต่งทัพไปเอาเมืองมลากา (มะละกา)²⁶ แต่ไม่ได้บอกต่อว่าสำเร็จหรือไม่
ส่วนความในเอกสารหมิงสี่อู่ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า อยุธยาพยายามที่จะรุกรานมะละกามาตั้งแต่ พ.ศ.1950
(ค.ศ.1407) จนกระทั่งทางมะละกาต้องร้องเรียนไปยังราชสำนักหมิง²⁷

จะเห็นได้ว่า เมืองถวายดอกไม้ทองเงินนั้น บางเมืองเป็นเมืองขึ้นของ
อยุธยาตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ขณะที่บางเมืองยังมีสถานะเป็นอิสระอยู่ ดังนั้น
ชื่อเมืองที่ปรากฏในที่นี้จึงพิจารณาได้ 2 แนวทางคือ แนวทางแรกเป็นการกล่าวอ้างสิทธิ์ของกษัตริย์
อยุธยาต่อเมืองเหล่านั้น บางเมืองก็เป็นกล่าวอ้างสิทธิ์ย้อนหลังไปไกลมาก เช่น วรวารีหรือมลายู
และอุยงตะหนะ ขณะที่บางเมืองเป็นการเดิมเข้ามาที่หลังการตั้งบ้านแผนกกฎหมาย เมื่อ พ.ศ. 2011
(ค.ศ. 1468) แล้ว อาจเป็นช่วงใดช่วงหนึ่งที่มีการชำระกฎหมาย

พงสาวดารโยนก ได้ชี้ให้เห็นว่าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองเชียงราย เมืองแพร์
เมืองน่าน เป็นเมืองที่สวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าติโลกราช ขณะที่เมืองเชียงรุ่ง เมืองเขมราช (เขมรัฐ) เป็นไมตรีกับ
ล้านนาในสมัยเจ้าสามฝั่งแกน (พระราชบิดาของพระเจ้าติโลกราช) ส่วนเมืองใต้ทองหรือเมืองคายนทอง ความใน
พงสาวดารฉบับปลีก หมายเลข 2/ก104 กล่าวว่าเป็นเมืองหนึ่งที่ทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะไปตี
(ประชุมพงสาวดาร เล่ม 9 ภาคที่ 10 ตอนต้น (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำคุณฐา, 2507), หน้า 307 - 309;
พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค), พงสาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
2516), หน้า 312 - 334; “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกหมายเลข 2/ก104,” ใน ความยกย่องของ
ประวัติศาสตร์ : พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, หน้า 176 - 177).

²⁶“พระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ,”ใน ประชุมพงสาวดาร ฉบับกาญจนนิเทศ เล่ม 1,
หน้า 215.

²⁷Geoff Wade, “The Ming Shi-Lu as a source for Southeast Asian history - 14 th to 17 th centuries:
Appendix - summary of MSL references to Southeast Asia 1368 - 1505,” Paper Presented at the 12 th IAHA
conference, Hong Kong, June 24 - 28 1991, pp.73,74.

เมืองพญามหานคร กฎมณเฑียรบาลกล่าวว่ามี 8 เมือง “พญามหานคร แต่ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์ ๘ เมือง คือ เมืองพิศณุโลก เมืองสัชชาโล เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองคนาวศรี เมืองทวาย”²⁸ เมืองพญามหานครเหล่านี้ บางเมืองมีลักษณะเช่นเดียวกับเมืองทวายดอกไม้ทองเงิน กล่าวคือ เมื่อแรกตั้งกฎมณเฑียรบาล ยังไม่ได้มีสถานะเป็นเมืองขึ้นกับอยุธยา เช่น เมืองสัชชาโล หรือศรีสัชชาลัย ในช่วง พ.ศ. 2004 - 2017 (ค.ศ.1461 - 1474) อยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าติโลกราช²⁹ จึงไม่น่าเข้ามาทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ ส่วนเมืองทวายที่ตกเป็นของอยุธยาใน พ.ศ. 2031 (ค.ศ.1488)³⁰ ก็น่าจะมีลักษณะเช่นเดียวกัน ดังนั้นเมืองบางเมืองเหล่านี้จึงเป็นการกล่าวอ้างสิทธิ์ของกษัตริย์อยุธยาหรืออาจจะเป็นเมืองที่เพิ่มเติมชื่อเข้ามาทีหลัง

เมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง กฎมณเฑียรบาล ว่ามีดังนี้ “เมืองลูกหลวง คือเมืองพิศณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองลพบุรี เมืองสิงคบุรี เมืองหลานหลวงคือ เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี”³¹ บทบัญญัติดังกล่าวนี้ มาณพ ถาวรวัฒน์สกุล ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับอายุของกฎหมายตราสามดวงและระบบขุนนางอยุธยา ได้ให้ความเห็นว่า จะเขียนขึ้นในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จนถึงเวลาที่มีการยกเลิกเมืองลูกหลวงในหัวเมืองฝ่ายเหนือเมื่อปี พ.ศ. 2127 (ค.ศ.1584)³² เหตุผลสนับสนุนความคิดดังกล่าวมาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ว่า ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อยุธยาสามารถควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือได้อย่างสมบูรณ์ (แน่นอนว่าการรวมอย่างสมบูรณ์นี้ยังไม่เกิดในช่วง พ.ศ.2011 (ค.ศ.1468) ซึ่งเป็น

เอกสารของโตเม ปิเรส ที่เขียนขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้กล่าวถึงพญาที่สำคัญ 4 คน 3 ใน 4 คนนั้นได้แก่ ออกญากำแพงเพชร ซึ่งเป็นอุปราช (Viceroy) ดูแลด้านพะโคและกัมพูชา พญานครศรีธรรมราชเป็นผู้ปกครองเมืองต่างๆ จากปะหังถึงอยุธยา และพญาสุโขทัย ทำหน้าที่ดูแลเมืองทางด้านคนาวศรี ครัง และเคดะห์ (Tomé Pires, *The suma oriental of Tomé Pires*, trans. Armando Cortesao (London: The Hakluyt Society, 1994) pp. 109 - 110). จะเห็นได้ว่าเมืองเหล่านี้มีความสำคัญอย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ไม่แน่ชัดว่าเจ้าเมืองเหล่านี้เป็นขุนนางหรือเชื้อพระวงศ์

²⁸วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, *กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ*, หน้า 73.

²⁹“พระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ,” ใน *ประชุมพงสาวดาร ฉบับกาญจนากิเชก เล่ม 1*, หน้า 216 - 217.

³⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 217 - 218.

³¹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, *กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ*, หน้า 77.

³²มาณพ ถาวรวัฒน์สกุล, “การกำหนดอายุกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง: บทวิเคราะห์เบื้องต้น,” ใน *ความย้อนแย้งของอดีต : พิพิธนิพนธ์เชิงคุณุเกียรติพลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี*, หน้า 219.

ปีแรกตั้งกฏมณฑลเทียรบาล) เมื่อรวมได้แล้วจึงได้มีการจัดแบ่งลำดับชั้นของเมืองลูกหลวงออกเป็น เมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง และเมืองเอก เมืองโท การจัดแบ่งลำดับชั้นของเมืองนี้ มาณพ สันนิษฐานว่าอาจเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ส่วนปี พ.ศ. 2127 (ค.ศ.1584) เป็นปีที่ พระนเรศวรซึ่งปกครองเมืองพิษณุโลกในฐานะเมืองลูกหลวง ได้กวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองเหนือ ทั้งหมดลงมารวมไว้ที่อยุธยาเพื่อเตรียมรับศึกพม่าและแต่งตั้งขุนนางไปปกครองแทน³³

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เป็นเมืองที่เอกสาร ฟาน ฟลิต ระบุว่า เป็นเมืองสำคัญที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงสร้างกำแพงและป้อมปราการล้อมรอบ³⁴ ดังนั้น บทบัญญัติของกฏมณฑลเทียรบาลที่มีชื่อเมือง ทั้ง 4 นี้ปรากฏอยู่ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนเมืองพญามหานครและเมืองลูกหลวงจึงน่าจะเขียนขึ้นในสมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ส่วนการจัดแบ่งชั้นเมืองออกมาเป็นเมืองหลานหลวงอาจจะเป็นการเขียน ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ตามข้อสันนิษฐานของมาณพ

2.2.2 สมเด็จพระเจ้าหน่อพุทธางกูรสุริวงษ์ (สมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า) สมเด็จพระพรณเมศวร พระมหาอุปราช

ตำแหน่งทั้ง 3 นี้ปรากฏในบานแผนกกฏมณฑลเทียรบาล ความว่า

“สุกัมศุคักราช ๑๒๐ วันเสาเดือนห้าขึ้นหกค่ำ ชวดนักษัตรศก สมเด็จพระเจ้ารามาริทธิบรมไตรโลกนาถ... บรมนารถบรมบพิตร เสด็จสถิตยในรัตนสิงหาศัษษุขรสิงห์ แลสมเด็จพระเจ้าหน่อพุทธางกูรสุริวงษ์ แลสมเด็จพระพรณเมศวรนั่งเฝ้า แลพญาเอกสัตตราช พระมหาอุปราช แลมหาเสนาจตุสดมมุขมณตรีพิริยโยธามาต แลตำรวจในตำรวจนอกมหาดไท ลูกขุน ทหารพ่อเรือน ชายขวาเฝ้าพระบาทในที่นั้น จึงตั้งพระราชอาชญาไอยการ...”³⁵

ความในบานแผนกชี้ให้เห็นว่า ผู้ดำรงตำแหน่งทั้ง 3 ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอยู่ในช่วงที่มีการประกาศตั้งกฏหมาย ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับตำแหน่งทั้ง 3 จึงน่าสนใจและอาจเป็นการช่วยชี้ให้เห็นอายุของกฏมณฑลเทียรบาลได้ในระดับหนึ่ง

³³ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องเมืองลูกหลวง ใน มาณพ ถาวรวัฒน์สกุล, ขุนนางอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), หน้า 85 - 104.

³⁴ฟาน ฟลิต, “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182,” ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยา ของฟาน ฟลิต (วัน วลิต) (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2546), หน้า 188.

³⁵วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฏมณฑลเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 63, 65.

ตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าหน่อพุทธางกูรสุริวงษ์ หรือตำแหน่งสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า หน่อพระพุทธเจ้า หน่อสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า ที่กล่าวไว้ในที่ต่างๆ ของกฎหมายเทียรบาล เป็นตำแหน่งที่น่าสนใจว่าหมายถึงบุคคลในระดับใด ถ้าพิจารณาจากตำแหน่งเจ้าเฝ้าหรือการกล่าวถึงในกฎหมายพบว่าอยู่ต่อจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ความในกฎหมายเทียรบาลตอนหนึ่ง บอกให้ทราบว่าพระราชกุมารที่เกิดด้วยพระอัศรมหีคือ สมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า ดังนั้นตำแหน่งนี้จึงเป็นตำแหน่งพระราชโอรสกษัตริย์ที่มีพระราชมารดาเป็นอัศรมหี แต่คำถามที่น่าสนใจคือ พระราชโอรสของอัศรมหี เป็นสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้าทุกพระองค์หรือไม่ (ในกรณีถ้ามีโอรสหลายองค์) คำถามที่สอง ตำแหน่งสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้าคือตำแหน่งรัชทายาทหรือไม่ สำหรับคำถามข้อแรก วินัย พงศ์ศรีเพียร มีความเห็นว่า ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งสูงสุดที่พระราชโอรส (เพียงพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง) ของอัศรมหีสมีโอกาสได้เป็น³⁶ แต่ทั้งนี้กษัตริย์อาจไม่แต่งตั้งก็ได้ เช่นเดียวกับตำแหน่งอัศรมหีซึ่งบางรัชสมัยอาจไม่แต่งตั้ง ส่วนคำถามที่ 2 เป็นคำถามที่ตอบได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากเป็นที่ทราบกันอยู่ว่าตำแหน่งพระราเมศวรน่าจะเป็นตำแหน่งลูกเธอพระองค์ใหญ่ที่อยู่ในที่รัชทายาท³⁷ ทั้งนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเองก็เคยรั้งที่สมเด็จพระราเมศวรเมื่อขึ้นไปปกครองพิษณุโลก³⁸ และในประวัติศาสตร์ก็มีสมเด็จพระหน่อพุทธางกูรเจ้าขึ้นเป็นกษัตริย์เพียงพระองค์เดียว ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร โดยครองราชย์อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2072 - 2076 (ค.ศ. 1529 - 1533)³⁹ ด้วยเหตุที่แทบจะไม่พบคำว่า สมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้าในเอกสารอื่น (ยกเว้นกรณีที่กล่าวถึง สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร) น่าจะทำให้สันนิษฐานไว้เป็นเบื้องต้นแรกได้ว่า บทบัญญัติต่างๆ ในกฎหมายเทียรบาลที่มีคำนี้ปรากฏอยู่ คงจะเขียนขึ้นในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ซึ่งเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาตระหนักดีว่า การไม่ปรากฏคำว่า “สมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า” ในที่อื่น มิได้หมายความว่า ไม่มีผู้ดำรงตำแหน่งนี้ในสมัยก่อนหน้าหรือ

³⁶รายงานการประชุมคณะอนุกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง ครั้งที่ 11/2547 วันศุกร์ที่ 2 กรกฎาคม 2547 ณ ห้องประชุม 1 ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 4.

³⁷สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “อธิบายว่าด้วยยศเจ้า,” ใน รวมเรื่องราชาภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชทานูกิจ และอธิบายว่าด้วยยศเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: เอดีสันเพรส โปรดักส์, 2546, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลอากาศตรีจาง มุสสรณ์มาลัย 13 ธันวาคม 2546), หน้า 208 - 209.

³⁸“พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ,” ใน ประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 214.

³⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 219 - 220.

หลังจากนี้ และอาจเป็นไปได้เช่นกันว่าคำว่า “สมเด็จพระพุทธเจ้า” อาจมีการใช้อยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น (เป็นพระราชนิมยอยู่เพียงชั่วระยะหนึ่ง) หลังจากนั้นจึงหันไปใช้คำอื่นแทน

สมเด็จพระพรหมเมศวร ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งเฉพาะที่ไม่พบในเอกสารอื่น กฎมณเฑียรบาลได้กล่าวถึงตำแหน่งนี้ไว้ 2 ครั้ง และทั้ง 2 ครั้งเป็นการกล่าวต่อจากตำแหน่งสมเด็จพระพุทธเจ้า ฉะนั้น ถ้าจะกล่าวว่า “พรหมเมศวร” เป็นการคัดลอกคำผิดจากคำว่า “รามศวร” จึงไม่น่าจะเป็นไปได้ ตำแหน่งสมเด็จพระพรหมเมศวร พิจารณาได้ใน 2 แนวทาง ดังนี้

แนวทางแรก ตำแหน่งนี้อาจเป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เช่นเดียวกับตำแหน่งสมเด็จพระพุทธเจ้า และในเวลาต่อมาตำแหน่งนี้ก็สูญหายไป

แนวทางที่สอง ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การพิจารณาในแนวทางนี้อาศัยพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ และโคลงยวนพ่าย ประกอบการพิจารณา

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ กล่าวถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ.2006 (ค.ศ.1463) ว่า

“สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าไปเสวยราชสมบัติเมืองพิดณูโลก แลตรัสให้พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชา ครั้นนั้นมหาราชทำวูลูก ยกพลมาเอาเมืองสุโขทัย จึงสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า แลสมเด็จพระอินทราชาเสด็จไปกันเมือง... ครั้นนั้นสมเด็จพระอินทราชาเจ้าต้องปิ่น ณ พระพักตร์ แลทัพมหาราชนั้นเลิกกลับคืนไป”⁴⁰

จากเหตุการณ์ที่เกิดก่อนการตั้งกฎมณเฑียรบาล 5 ปีนี้ พบว่าในช่วงทำสงครามกับล้านนา มีบุคคลที่โดดเด่นนอกเหนือจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีก 2 ท่านคือ สมเด็จพระบรมราชา และสมเด็จพระอินทราชา ส่วนสมเด็จพระรามาริบัติที่ 2 ประสูติเมื่อ พ.ศ.2015 (ค.ศ.1472)^{*}

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 216.

^{*}ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐเขียนว่า ศักราช 834 มะโรงศก (พ.ศ. 2015/ค.ศ. 1472) พระราชสมภพพระราชโอรสท่าน สันนิษฐานว่า พระราชโอรสองค์นี้คือ สมเด็จพระรามาริบัติที่ 2

โคลงยวนพ่ายปรากฏโคลง 2 ตอนที่กำลังถึง “ภูมิสุวรรณาราชเรื่อง เอรส ท่านฤา” “พลพระภูมิสรเรื่อง เอรส ท่านแฮ”⁴¹ โคลง 2 ท่อนนี้น่าสนใจ เพราะในคำอธิบายที่จัดทำโดยราชบัณฑิตยสถาน กล่าวว่า “ภูมิสุวรรณาราช” ของโคลงท่อนแรกหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเอรส หมายถึงโอรส ในที่นี้หมายถึง พระอินทราชา ส่วนโคลงท่อนที่สองพระภูมิสร หมายถึง สมเด็จพระบรมราชา เอรส หมายถึงโอรส ท่านคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และมีคำอธิบายต่อว่า สมเด็จพระบรมราชาเป็นแม่ทัพรองจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ⁴² นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสนใจว่าคำอธิบายของราชบัณฑิตยสถานเกี่ยวกับ โอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะแบ่งเป็น 2 ช่วง โดยช่วงแรกก็จะกล่าวเฉพาะสมเด็จพระอินทราชา ขณะที่ช่วงหลังก็จะกล่าวเฉพาะสมเด็จพระบรมราชาโดยไม่กล่าวถึงสมเด็จพระอินทราชาอีกเลย คำอธิบายเช่นนี้อาจเกี่ยวข้องกับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐที่ได้ให้รายละเอียดว่า พ.ศ.2006 (ค.ศ.1463) สมเด็จพระอินทราชาต้องป็น ฦ พระพักตร์ คงทำให้เกิดการสันนิษฐานว่าสมเด็จพระอินทราชาคงสิ้นพระชนม์ลงในคราวนี้

ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า สมเด็จพระพรหมเมศวร ที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล คงมีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและคงมีความเกี่ยวข้องกับสงครามระหว่างอยุธยาและล้านนา สมเด็จพระพรหมเมศวรคงเป็นโอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถ้าเชื่อว่า สมเด็จพระบรมราชา (ธिरาชที่ 3) เป็นโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์อาจเป็นผู้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า หรือพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายหน้า ส่วนพระอินทราชา อาจคือสมเด็จพระพรหมเมศวร (แม้ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐจะกล่าวว่า

⁴¹ พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย, หน้า 200 , 256.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 200 - 201 , 256 - 257.

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182 บันทึกไว้ว่า พระอินทราชาได้ขึ้นเสวยราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระบรมไตรโลกและกล่าวว่าพระองค์ไม่ทรงเป็นนักรบ เมื่อพระองค์ได้สิ้นพระชนม์ลงกษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์ต่อเป็นอนุชาของพระองค์คือ สมเด็จพระรามาริบัติ (ฟาน ฟลิต “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ วัน วลิต พ.ศ. 2182,” ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต), หน้า 189). ขณะที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ไม่ได้กล่าวว่า พระอินทราชาได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ (“พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, หน้า 219-222). ส่วนพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาอธิบายว่า สมเด็จพระอินทราชาธिरาชที่ 2 ได้เสวยราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระบรมราชาธिरาช พระโอรสของสมเด็จพระอินทราชาธिरาชที่ 2 ได้เสวยราชสมบัติต่อมาทรงพระนามว่า สมเด็จพระรามาริบัติ (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), หน้า 121-126, 480-487). จะเห็นได้ว่า เรื่อง พระอินทราชายังมีปัญหาค่อนข้างมาก แต่สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ก็คือ เอกสาร ฟาน ฟลิต ได้ให้ภาพบางประการที่ขัดแย้งกับพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ เช่น การกล่าวว่าพระอินทราชาไม่ทรงเป็นนักรบและพระองค์ขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ใน พ.ศ. 2006 (ค.ศ. 1463) สมเด็จพระอินทราชาต้องปิ่นที่พระพักตร์ แต่ไม่มีความทรงใจคิดว่าว่า พระองค์สิ้นพระชนม์) แต่ที่แน่ ๆ สมเด็จพระพรหมเมศวรในที่นี้คงไม่ใช่สมเด็จพระรามธิบดีที่ 2 เนื่องจากในช่วงตั้งกฎมณเฑียรบาลพระองค์ยังไม่ประสูติ อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์อย่าง วินัย พงศ์ศรีเพียร มีความเห็นว่า สมเด็จพระบรมราชา (ธีราชที่ 3) น่าจะเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เนื่องจากความในพระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐไม่มีข้อบ่งชี้ว่า พระองค์เป็นโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นอกจากนี้ในพระราชพงสาวดารฉบับเดียวกันยังได้กล่าวไว้ว่า ใน พ.ศ. 2027 (ค.ศ.1484) “สมเด็จพระเชลลภาที่ราชเจ้า (สมเด็จพระรามธิบดีที่ 2) แล สมเด็จพระราชโอรสสมเด็จพระบรมราชาที่ราชเจ้า ทรงพระผนวชทั้ง ๒ พระองค์ สักราช ๘๔๗ มะเส็งศก (พ.ศ. 2028) พระราชโอรสท่านลาพระผนวช และประดิษฐานพระองค์นั้นไว้ในที่พระมหาอุปราชา”⁴³ ความตรงนี้ทำให้วินัยมองว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ที่ลูกและหลานสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะผนวชพร้อมกัน และเมื่อลาผนวชแล้วทำไมถึงตั้งพระราชโอรสไว้ในที่พระมหาอุปราชา ถ้าสมเด็จพระบรมราชาที่เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เช่นกัน⁴⁴ ถ้าคำอธิบายของวินัยถูกต้อง ปัญหาที่จะต้องถามตามมาก็คือ ใครคือสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า และใครคือสมเด็จพระพรหมเมศวร ถ้าสมเด็จพระอินทราชาคือสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า นั่นก็แสดงว่า สมเด็จพระพรหมเมศวรอาจเป็นโอรสองค์อื่นของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แล้วสมเด็จพระพรหมเมศวรจะหมายถึงสมเด็จพระบรมราชาได้หรือไม่ ถ้าคำตอบของคำถามนี้คือ เป็นไปได้ ความตรงนี้ก็คงจะเขียนขึ้นมา ในระหว่างปี พ.ศ. 2011- 2021 (ค.ศ.1468 - 1478) ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนที่ออกใน พ.ศ.2021 (ค.ศ.1478) หรือหลังจากออกกฎมณเฑียรบาล 10 ปี ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า พระอนุชามีศักดิ์นาสูงกว่าพระเจ้าลูกเธอ⁴⁵ ดังนั้นเมื่อมีการเข้าเฝ้า จึงเป็นไปไม่ได้ที่พระอนุชาจะนั่งหลังพระโอรส

แม้ว่าในที่นี้จะยังไม่สามารถสรุปได้อย่างชัดเจนว่า สมเด็จพระพรหมเมศวรคือใคร และตำแหน่งนี้มีความสำคัญอย่างไร แต่ผู้ศึกษาเชื่อว่า บุคคลในตำแหน่งนี้ต้องมีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างใกล้ชิด (ผู้ศึกษาค่อนข้างจะเชื่อว่าเป็นโอรส) หรือเป็น

⁴³“พระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ,” ใน ประชุมพงสาวดาร ฉบับกาญจนนิเทศ เล่ม 1, หน้า 217.

⁴⁴ประเด็นได้จากการสนทนากับ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร

⁴⁵วัน เดือน ปีในการตั้งพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนในที่นี้เป็นการคำนวณของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร (รายละเอียดใน รายงานการประชุมคณะอนุกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง ครั้งที่ 11/2547 วันศุกร์ที่ 2 กรกฎาคม 2547 ณ ห้องประชุม 1 ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 3).

⁴⁵“พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 178.

บุคคลร่วมสมัยกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังนั้นตำแหน่งสมเด็จพระพรหมเมศวรจึงเป็นการช่วยยืนยันช่วงรัชสมัยในการออกกฤษฎาเทียรบาลได้ในอีกทางหนึ่ง

ตำแหน่งพระมหาอุปราช เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งเจ้าเฝ้าที่อยู่หลังพญาเอกสัตราช⁴⁵ ในบานแผนกกฤษฎาเทียรบาล แสดงให้เห็นว่าตำแหน่งนี้ไม่ได้หมายถึงตำแหน่งผู้สืบทอดราชบัลลังก์ ตำแหน่ง “พระมหาอุปราช” “พระอุปราช” นี้คงมีใช้กันใน 3 ความหมาย

ความหมายแรก เป็นการกำหนดตำแหน่งพระโอรสของกษัตริย์ที่เกิดจากแม่หัวเมือง⁴⁶ พระมหาอุปราชในความหมายนี้นอกจากกฤษฎาเทียรบาลแล้ว ยังไม่พบการใช้ในที่อื่นอีก

ความหมายที่สอง หมายถึงผู้ที่สืบทอดราชบัลลังก์ต่อจากพระเจ้าแผ่นดิน การใช้ตำแหน่งพระมหาอุปราชในความหมายนี้คงเริ่มใช้ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งนี้พิจารณาจากความในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนข้อ 2 ความว่า

“จึงพระบาทพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการดำรัสตรัสเหนือเกล้า
เหนือกระหม่อมสั่งว่า

พระอนุชาธิราชทรงศักดิ์cina ๒๐๐๐๐	}	... ถ้าได้เฉลิมพระราชมลเทียร
สมเด็จพระ		
พระเจ้าลูกเธอทรงศักดิ์cina ๑๕๐๐๐		
ที่มหาอุปราชดำรงศักดิ์cina ๑๐๐๐๐๐...” ⁴⁷		

และความในพระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐที่กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงประดิษฐานพระโอรสที่ลาผนวชไว้ในที่พระมหาอุปราช

ความหมายที่สาม หมายถึงตำแหน่งขุนนางฝ่ายทหารสูงสุด⁴⁸ หรือ “เจ้าพญามหาอุปราชชาติवरของคภักคิบดีนทรสุรินทรเดโชไชยมหัยสุริยภักดีแสนอญาธิราช” ผู้ถือศักดิ์cina 10000⁴⁹ ที่ปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ผู้ศึกษาเชื่อว่าพระมหาอุปราชในบานแผนกกฤษฎาเทียรบาลอยู่ในความหมายนี้ ตำแหน่งนี้เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

⁴⁵ หมายถึง เจ้าเมืองประเทศราช 101 หัวเมือง (รายงานการประชุมคณะอนุกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง ครั้งที่ 10/2545 วันศุกร์ที่ 28 มิถุนายน 2545 ณ ห้องประชุม 1 ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 8.

⁴⁶วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฤษฎาเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 73.

⁴⁷“พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 178.

⁴⁸วินัย พงศ์ศรีเพียร, “การปกครองหัวเมืองของไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย,” ใน จตุสันตนิบาจารย์, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า พรินติ้ง, 2547), หน้า 266.

⁴⁹“พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 182.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ฉะนั้นเมื่อโปรดฯให้ชำระกฎหมาย เนื้อความและรายละเอียดเกี่ยวกับกำหนดจำนวนศักดินาและรายชื่อขุนนางข้าราชการที่ทำงานภายใต้การกำกับของขุนนางตำแหน่งนี้จึงถูกตัดทิ้งไป

ตำแหน่งพระมหาอุปราชนี้สามารถนำมากำหนดอายุของเอกสารได้ในระดับหนึ่ง ตำแหน่งนี้ตั้งขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่คาดว่ามีมาก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง การปกครองหัวเมืองของไทยสมัยอยุธยาตอนปลายว่า สร้อยราชทินนามลุดท้ายที่ว่า “แสนอญาธิราช” (อธิราชของพลทหารทั้งหลาย) ซึ่งเป็นการบอกฐานะหน้าที่ของแสนอญาธิราชนี้ทำให้รำลึกถึง “เจ้าแสนาคี” ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ขุนนางท่านนี้ผัดใจกับเจ้าเหนือหัวของตนแล้วจึงนำทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเข้ามายึดกรุงศรีอยุธยา ในสมัยต่อมาเมื่อพระมหากษัตริย์มีพระราชดำริเห็นว่า ขุนนางท่านนี้มีอำนาจมากเกินไปจึงอาจจัดระบบการปกครองใหม่ โดยแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดีสองตำแหน่งให้สมุหนายกรับผิดชอบกิจการพลเรือน สมุหกลาโหมรับผิดชอบด้านการทหาร⁵⁰

สำหรับเอกสารร่วมสมัยที่เก่าที่สุดที่มีการพูดถึงตำแหน่งพระมหาอุปราชคือ เอกสารของโตเม ปิเรส โดยเขากล่าวว่า “อุปราช” (Oparaa) เป็นเลขานุการของพระมหากษัตริย์กิจการทุกอย่าง(ของสยาม) ต้องผ่านการพิจารณาของอุปราชและขุนโกษาซึ่งเป็นเจ้าพระคลังชาวสยามเล่าว่า ทั้งอุปราชและขุนโกษาขณะนี้ได้รับความเชื่อถือไว้วางพระทัยจากกษัตริย์สยามเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้เขายังกล่าวด้วยว่า เป็นธรรมเนียมของราชอาณาจักรสยามที่ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องผ่านการพิจารณาของอุปราชและขุนโกษา บุคคลทั้งสองนี้เป็นผู้เขียนพระราชสาส์นถึงมะละการ่วมกับกษัตริย์สยาม⁵¹ คำอธิบายของปิเรสถือเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ยืนยันถึงความสำคัญและการมีอยู่ของตำแหน่งพระมหาอุปราช ฉะนั้น ข้อความตรงส่วนพระมหาอุปราชนี้อย่างน้อยที่สุดก็น่าจะเขียนขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2055 - 2058 (ค.ศ.1512 - 1515) ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 อันเป็นช่วงที่ปิเรสเขียนหนังสือเรื่อง *The Suma Oriental* หรืออาจจะเขียนขึ้นก่อนหน้านี้อีกก็เป็นไปได้ตามข้อสันนิษฐานของวินัย สำหรับผู้ดำรงตำแหน่ง “อุปราช” นั้น ปิเรสไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่าเป็นเชื้อพระวงศ์หรือสามัญชน แต่เมื่อพิจารณาความที่ปิเรสเขียนถึงอุปราชและขุนโกษาควบคู่กัน

⁵⁰วินัย พงศ์ศรีเพียร, “การปกครองหัวเมืองของไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย,” ใน *จัดค้นสันนิษฐาน*, หน้า 266 - 267.

⁵¹Tomé Pires, *The suma oriental of Tomé Pires*, p.110; พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์, “จดหมายเหตุการเดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม,” ใน *ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา*, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), หน้า 7.

ไปโดยไม่ได้อธิบายว่า อุปราชมีสถานภาพหรือเป็นชนชั้นสูงกว่าขุนโกษา ก็น่าจะทำให้เชื่อได้ว่า “อุปราช” ที่ปีเรสกล่าวถึงในที่นี้เป็นสามัญชน

ถ้าจะกล่าวกันไปแล้วขุนนางตำแหน่งนี้มีมาอย่างต่อเนื่อง ในช่วงประมาณ ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 - ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 23 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) เมื่อฟาน ฟลิต กล่าวถึงขุนนางชั้นผู้ใหญ่ผู้ทรงเกียรติของอยุธยาเขาเริ่มต้นด้วยออกญาอุปราช ซึ่งเขาอธิบายว่าเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ลำดับแรกและเป็นอุปราชของพระเจ้าแผ่นดิน และในหมู่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่ฟาน ฟลิต กล่าวว่าเป็นตัวแทนพระเจ้าแผ่นดินและปกครองประเทศในกรณีที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตลงอย่างกะทันหันก่อนที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะได้รับเลือกให้สืบราชบัลลังก์ ออกญาอุปราชก็เป็นตัวแทนลำดับแรกที่ฟาน ฟลิต กล่าวถึง⁵² ขณะที่ลา ลูแบร์ อธิบายว่า “มหาอุปราช” เป็นผู้ทำการแทนพระเจ้าแผ่นดินและกระทำพระราชกรณียกิจในเวลาที่พระมหากษัตริย์ไม่อยู่ในสมัยลา ลูแบร์ ขุนนาง ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าพระยามหาอุปราช”⁵³ ขุนนางตำแหน่งนี้ถูกยกเลิกไปเมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัด แต่ในสมัยปลายอยุธยาตำแหน่งนี้คงไม่มีแล้ว ทั้งนี้พิจารณาจากบันทึกของดูรแปง ที่กล่าวว่า “แต่ก่อนชาวสยามมีอุปราช (Oberat) ซึ่งมีหน้าที่และอภิสิทธิ์พอจะเปรียบได้กับหน้าที่และอภิสิทธิ์ของ Maires du Palais (เป็นข้าราชการที่มีอำนาจเทียบเท่าหรือยิ่งกว่านายกรัชมุนตรี)... การเมืองตั้งยุบเลิกตำแหน่งนี้...”⁵⁴

3. วัตถุประสงค์ในการตรากฎหมายเทียบบาล

โดยทั่วไปแล้ว กฎหมายถูกบัญญัติขึ้นมาเพื่อใช้ระงับข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม แต่สำหรับกฎหมายเทียบบาล วัตถุประสงค์ในการออกกฎหมายจะแตกต่างออกไป เนื่องจากกฎหมายเทียบบาลนั้น เป็นกฎ (กฎหมาย) สำหรับรักษาเรือนพระเจ้าแผ่นดินหรือรักษาเรือนหลวง⁵⁵ สำหรับวัตถุประสงค์ในการตรากฎหมายเทียบบาล เมื่อพิจารณาจากสาระของกฎหมายแล้วน่าจะมีอยู่ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ

⁵²ฟาน ฟลิต, “พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม,” ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต), หน้า 91 - 92.

⁵³เดอ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510), หน้า 425 - 426.

⁵⁴ฟรังซัวส์ อังรี ดูรแปง, ประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย ปอล ชาเวียร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539), หน้า 57.

⁵⁵รวมเรื่องราวขนิษฐา ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชานุกิจและอธิบายว่าด้วยคเจ้า, หน้า 76.

ประการแรก เพื่อรองรับและส่งเสริมสถาบันกษัตริย์ สถาบันกษัตริย์ของไทยนั้น ได้รับอิทธิพลอุดมคติทางการเมืองจากศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ แนวคิดจากศาสนาหลักทั้ง 2 นี้ ได้ทิ้งร่องรอยไว้ให้เห็นในกฎหมายเทียรบาล

อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ทำให้พระมหากษัตริย์มีทิพภาวะในฐานะเทวราช ซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นในพระราชพิธีอินทราภิเษก หรือการที่พระมหากษัตริย์มีสถานะเป็น “พระเจ้าเป็นเจ้า” ตามคติพราหมณ์ ซึ่งสะท้อนออกมาในพระราชพิธีหลวงต่างๆ⁵⁶ ที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาล นอกจากนี้เนื้อหาของกฎหมายเทียรบาลอีกหลายข้อก็มีความสนับสนุนสถานะที่สูงส่งประดุจเทพเจ้าของสถาบันกษัตริย์ เช่น การห้ามทำเทียมเครื่องดนตรี การกำหนดคำเรียกเฉพาะเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ของพระเจ้าแผ่นดิน การห้ามล่วงละเมิดพระราชวังอันเป็นที่ประทับของกษัตริย์ ไม่ว่าจะโดยการทะเลาะเบาะแว้งภายในพระราชฐาน การตีประตู่วัง การปิ่นกำแพงพระราชวัง การทำให้โลหิตตกในพระราชวัง การแต่งตัวไม่เรียบร้อย การต้องลงจากม้าหรือหุ้บร่มเมื่อเข้าใกล้พระราชวัง เป็นต้น

อิทธิพลทางพุทธศาสนา คัมภีร์อัครคัมภีร์ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า กษัตริย์องค์แรกของมนุษย์คือมหาสมมติ เกิดขึ้นมาเพื่อระงับข้อวิวาทระหว่างกัน⁵⁷ และเพื่อปกครองให้สังคมมีความสงบสุข คำอธิบายการเกิดกษัตริย์องค์แรกสุดในพระไตรปิฎกนี้ได้ถูกหยิบยกมาใช้อ้างอิงในพระธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการออกกฎหมายอื่นๆที่มีอยู่ในกฎหมายตราสามดวง แต่เป็นที่น่าสนใจว่าในพระธรรมศาสตร์นั้น พระโพธิสัตว์กับมหาสมมติเป็นบุคคลคนเดียวกัน⁵⁸ ความเชื่อที่ว่ากษัตริย์คือพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์นี้คงเป็นที่รับรู้และยอมรับกันโดยทั่วไป ดังนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต จึงมีการใช้ศัพท์ “นฤพาน” ดังปรากฏในพระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐหลายแห่ง⁵⁹ ขณะที่ในกฎหมายเทียรบาลเองก็มีการเปรียบเทียบกษัตริย์ว่าเป็นเสมือนพระพุทธเจ้า เช่น การกำหนดให้พระราชโอรสที่เกิดจากอัถรมเหสีเป็นสมเด็จพระอนุชา และ การเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว” “สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว” “พระพุทธเจ้า” เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเนื้อหาในภาพรวมของกฎหมายเทียรบาล จะพบว่า

⁵⁶วินัย พงศ์ศรีเพียร, “ความสำคัญของ “กฎหมายตราสามดวง : แนวนั่งสงฆ์ไทย,” ใน กฎหมายตราสามดวง: แนวนั่งสงฆ์ไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 1 “สถานภาพกฎหมายตราสามดวง”, หน้า 24.

⁵⁷เสื่อผ้าสิ่งของที่กษัตริย์ทรงใช้หรือเสวย

⁵⁸มหาหมฏราชวิทยาลัย, ผู้จัดพิมพ์, พระสูตรและอรรถกถาแปล ที่มณีกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 3 ภาคที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติวรรณ, 2525), หน้า 145 - 161.

⁵⁹“พระธรรมศาสตร์,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 3.

⁶⁰“พระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ,” ใน ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนนิเทศ เล่ม 1, หน้า 211, 213, 215, 218, 220, 221, 226, 231.

อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มีมากกว่าศาสนาพุทธ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า กฎมณเฑียรบาลมีสถานะเป็นกฎหมาย ดังนั้น การจะนำอุดมคติทางพุทธศาสนาที่เน้นในเรื่องธรรมต่างๆ มาเป็นค่านำในการบังคับใช้กฎหมายจึงอาจทำให้ไม่มีความเด็ดขาดนัก

นอกจากนี้คตินิยมเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ตามหลักศาสนาพราหมณ์ยังช่วยให้สถาบันกษัตริย์มีความอลังการ เกรงขريم ลี้กลับ และสูงส่ง ซึ่งจะเป็นการเอื้ออำนาจประโยชน์ในการปกครองได้เป็นอย่างมาก

ประการที่สอง เพื่อเป็นแนวทางให้ปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ได้อย่างถูกต้อง สาระของกฎมณเฑียรบาลส่วนใหญ่แล้วจัดอยู่ในวัตถุประสงค์ข้อนี้ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อหาในส่วนนี้ของกฎมณเฑียรบาลจะมาพร้อมกับบทลงโทษต่างๆ เช่น ถีธงหัวเรือแต่ทำให้คันหัก ขาด ปลิวลงน้ำ เอาข้างบนลงข้างล่างขึ้น มีโทษฟันคอริบเรือ่น ถ้าเป็นงานพระราชพิธีมิแขกเมืองถวายบังคมให้ฆ่าทั้งโคตร หรือข้างคั้นมัดคั้นปวยมิได้ถวายฎีกา ทำให้ข้างคั้นมาคั้นตาย มีโทษศกกลงหญ้าช้าง⁶⁰ เป็นต้น บทลงโทษที่มาพร้อมกับข้อกำหนดกฎหมายเหล่านี้ทำให้มองได้ว่า กฎมณเฑียรบาลเป็นกฎหมายที่ขุนนางต้องเรียนรู้เพื่อความปลอดภัยของตนเอง

ถ้าจะกล่าวกันไปแล้ว วัตถุประสงค์ประการที่สองของการออกกฎมณเฑียรบาลนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพันธะหน้าที่ของประชาชน (ในที่นี้จะเน้นไปที่ขุนนางข้าราชการ) ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ภาพเช่นนี้เมื่อพิจารณาไปแล้วจะค่อนข้างขัดแย้งกับภาพของธรรมราชาตามอุดมคติพุทธศาสนาที่พยายามชี้ให้เห็นว่า กษัตริย์เป็นผู้ที่มีพันธะในการนำมหาชนให้พ้นจากห้วงวิญญูสงสาร หรือหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า กฎมณเฑียรบาลเป็นหลักฐานที่สำคัญชิ้นหนึ่งในการช่วยอธิบายภาพของสถาบันกษัตริย์ที่เป็นจริงในทางปฏิบัติไม่ใช่ในทางทฤษฎี

นอกจากวัตถุประสงค์ 2 ประการที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว นักวิชาการบางท่าน เช่น เอช. จี. ควอริช เวลส์ เห็นว่ากฎมณเฑียรบาลเป็นเรื่องของการสืบราชสมบัติด้วย โดยเขากล่าวว่า กฎมณเฑียรบาลได้บัญญัติไว้ว่า พระราชโอรสองค์แรกของพระอัครมเหสีจะเป็น “รัชทายาท”⁶¹ คำอธิบายของเวลส์นี้ ไม่สอดคล้องกับความที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลที่กำหนดว่าพระราชกุมารที่เกิดด้วยอัครมเหสี แม่หยั่วเมือง พระสนม มีศักดิ์หรือมีตำแหน่งอะไร จริงอยู่ว่า ความในข้อนี้มีนัยสำคัญให้ต้องคิดและพิจารณา เนื่องจากหน่อพระพุทธเจ้า หมายถึงตำแหน่งพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายหน้า

⁶⁰วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 125, 127.

⁶¹ประเด็นจากการสนทนากับ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร

⁶²ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดย กาญจนี สมเกียรติกุล และอุษา ชุมจันทร์ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519), หน้า 29.

หรือผู้ที่มีโอกาสเป็นกษัตริย์ในอนาคต แต่ทั้งนี้มิใช่ว่าพระโอรสของอัครมเหสีจะมีโอกาสได้เป็นสมเด็จพระนอพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ นอกจากนี้เอกสารร่วมสมัยของชาวต่างชาติที่เขียนประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 22 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) ส่วนใหญ่ต่างก็ยืนยันว่าพระอนุชาคือทายาทอันชอบธรรมในการขึ้นเป็นกษัตริย์⁶² ดังนั้นกฎมณเฑียรบาลจึงไม่น่าเขียนขึ้นมาโดยมีจุดประสงค์หลักอยู่ที่การกำหนดตำแหน่งรัชทายาท แต่ถ้าจะกล่าวว่าการมณเฑียรบาลเป็นกฎหมายที่มีนัยสำคัญเกี่ยวกับตำแหน่งผู้ที่จะสืบทอดราชบัลลังก์แฝงอยู่อาจจะใกล้เคียงกับความในกฎมณเฑียรบาลมากกว่า

กฎมณเฑียรบาล : กฎหมายลักษณะพิเศษของสังคมไทย

ในระบบกฎหมายไทยสมัยโบราณ กฎหมายส่วนใหญ่ที่ออกมาเพื่อบังคับใช้ในสังคมจะอ้างอิงพระธรรมศาสตร์เป็นที่มาของกฎหมาย พระธรรมศาสตร์ถือเป็นหัวใจสำคัญหรือแม่บทของกฎหมายโบราณเทียบเท่ากับรัฐธรรมนูญในปัจจุบัน แม้ว่าพระธรรมศาสตร์เป็นที่มาของกฎหมายแต่กฎมณเฑียรบาลกลับเป็นกฎหมายที่มีลักษณะพิเศษนั่นคือไม่ได้อ้างอิงพระธรรมศาสตร์เป็นที่มาแห่งกฎหมาย ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นการสะท้อนให้เห็นว่ากฎมณเฑียรบาลเป็นกฎหมายที่เขียนขึ้นภายใต้บริบทของสังคมไทย อย่างไรก็ตามการจะทำความเข้าใจว่ากฎมณเฑียรบาลเป็นกฎหมายเฉพาะที่เกิดในบริบทของสังคมไทย จำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงความสำคัญของพระธรรมศาสตร์เสียก่อน

1. ความสำคัญของพระธรรมศาสตร์

พระธรรมศาสตร์เป็นคัมภีร์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์หรือมานวธรรมศาสตร์ หรือกฎหมายของพระมนูซึ่งเป็นคัมภีร์กฎหมายโบราณของอินเดีย คัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์จัดเป็นคัมภีร์ประเภทสมฤติ⁶³ ที่แพร่หลายและเป็นที่ยึดถือมากที่สุด อีกทั้งยังถือว่าเป็น

⁶²นอกจากลา ลูแบร์ และแซรเวส ที่อธิบายว่าพระโอรสองค์ใหญ่ของอัครมเหสีคือรัชทายาทแล้ว เอกสารชาวต่างชาติที่เหลือล้วนกล่าวไปในทางเดียวกันว่าอนุชาคือทายาทแท้จริงในการสืบทอดราชบัลลังก์ (โยสต์ สเตาเติน, “จดหมายเหตุของโยสต์ สเตาเติน ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 264; ฟาน ฟลิต “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวัน วิต พ.ศ. 2182,” ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วิต), หน้า 236; เดอ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, หน้า 452; นิโกลาส์ แซรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 226; เองเงิลแบร์ต เคมพ์เฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแคมป์เฟอร์, แปลโดย อัมพร สายสุวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2545), หน้า 48).

⁶³ความรู้ประเพณีที่ได้จดจำและถ่ายทอดกันมา

สมฤติคัมภีร์แรกสุดต่อจากพระเวท⁶³ เนื้อหาของคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์จะแบ่งออกเป็น 12 อัชยาเย (บท) และเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในวาระต่างๆ เช่น หน้าที่ของวาระทั้งสี่ หน้าที่และข้อพึงปฏิบัติของพระเจ้าแผ่นดิน การตัดสินใจคดีความและกฎหมายทั้ง 18 หมวด การล้างบาป แนวคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด การเข้าถึงพรหมมัน เรื่องกำเนิดจักรวาล และที่มาของกฎหมาย เป็นต้น⁶⁴ สำหรับชาวฮินดูที่ยึดติดกับคัมภีร์จะถือว่าพระมนูเป็นผู้รจนาคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ และเป็นผู้ตั้งกฎหมายขึ้นมาเป็นคนแรก⁶⁵ พระมนูนั้นเกิดจากพระเจ้าผู้สร้างหรือพระพรหม แบ่งตนเองออกเป็นผู้หญิงและผู้ชายและให้กำเนิดวิราช (Viraj) วิราชสร้างพระมนูขึ้นมา และพระมนูเป็นผู้ได้รับพระธรรมศาสตร์ (ธรรมศาสตร์หมายถึงวิชาความรู้เกี่ยวกับเรื่องหน้าที่) จากพระพรหมและได้ถ่ายทอดสู่ฤาษีทั้งหลายผ่านฤาษีภฤคุ⁶⁶ ความตรงนี้บอกให้ทราบว่คัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์นั้นมีที่มาอันสูงส่งคือจากพระพรหมหรือพระเจ้าผู้สร้าง ขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระมนูธรรมศาสตร์นั้นมีมาอยู่แล้วพร้อมๆกับการเกิดของโลก นอกจากนี้การที่ฤาษีถามพระมนูว่า “ขอให้พระองค์ตอบคำถามของพวกข้าพเจ้าเกี่ยวกับหน้าที่อันถูกต้องของคนวาระต่างๆ เนื่องจากพระองค์เท่านั้นที่รู้ความหมายที่ถูกต้องของหน้าที่ที่บัญญัติโดยพระเจ้าผู้สร้าง”⁶⁷ ก็เป็นการช่วยย้ำให้เห็นว่าบทบัญญัติดังกล่าวนี้เป็นนิรันดร์ ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้⁶⁸ เนื่องจากพระเจ้าผู้สร้างหรือพระพรหมเป็นผู้บัญญัติกฎเกณฑ์เกี่ยวกับหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมา

พระเวทของชาวฮินดูหมายถึงความรู้ทั้งหมด ทั้งทางศาสนาและศีลธรรม ไม่ว่าจะเปิดเผยมาแล้วหรือไม่ ความรู้อันเป็นสัจธรรมเหล่านี้มีอยู่ด้วยตนเองและมีอยู่เสมอมา พระผู้เป็นเจ้าได้เปิดเผยสัจธรรมเหล่านี้ให้กับผู้ที่ถูกเลือกแล้ว (ฤษี) และเรียกว่า “ศรุติ” (สิ่งที่ได้ยินมา) แต่มีบางส่วนเท่านั้นที่มนุษย์จะเข้าใจและจดจำได้

⁶³ ประภัสสร เขียรปัญญา, “การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ฉบับภาษาสันสกฤตกับฉบับภาษามอญ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539), หน้า 11 - 12, 15.

⁶⁴ โปรดดูเนื้อทั้ง 12 บทของคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ใน Patrick Olivelle, *The law code of Manu: A new translation based on the critical edition by Patrick Olivelle* (New York: Oxford University Press, 2004); ประภัสสร เขียรปัญญา, “การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ฉบับภาษาสันสกฤตกับฉบับภาษามอญ”, หน้า 29 - 36.

⁶⁵ ประภัสสร เขียรปัญญา, “การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ฉบับภาษาสันสกฤตกับฉบับภาษามอญ”, หน้า 15.

⁶⁶ Patrick Olivelle, *The law code of Manu*, pp.15 , 17.

⁶⁷ Ibid., p.13.

⁶⁸ ชาญณรงค์ บุญหนุน, “พระธรรมศาสตร์,” ใน นิติปรัชญาไทย ประกาศพระราชปราชญ์ หลักอินทภาษพระธรรมศาสตร์ และ *On the laws of Mu'ung Thai or Siam*, วินัย พงศ์ศรีเพียร และวีรวัลย์ งามสันติกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2549), หน้า 85.

เมื่อรัฐในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น มอญ รับคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์จากอินเดีย ได้นำมาประยุกต์และปรับให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชนในรัฐของตน โดยได้ตัดทอนส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ เช่น เรื่องวรรณะต่างๆ ออกและเติมข้อความที่อิงกับคติความเชื่อทางศาสนาพุทธลงไปแทน ขณะเดียวกันก็ยังคงเลือกที่จะเก็บความอันเกี่ยวข้องกับกฎหมายเอาไว้ เช่น การจำแนกมูลคดีวิวาทออกเป็น 18 หมวด⁶⁹ แม้ว่ามูลคดีดังกล่าวอาจไม่ตรงกับพระมนุธรรมศาสตร์นัก แต่ก็ยังสามารถนำมาเทียบเคียงกันได้ ส่วนพระธรรมศาสตร์ของพม่าก็ได้มีการปรับเนื้อหาต่างๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของตนเช่นกัน เช่น การอธิบายว่ามनुเป็นลูกของฤาษีกับลูกสาวของนัต (Nat)^{69*} แต่ทั้งนี้พระธรรมศาสตร์ของมอญ พม่า รวมถึงไทยที่จะกล่าวถึงต่อไป ย่อมมีความแตกต่างกันในส่วนรายละเอียดต่างๆ หรือแม้แต่พระธรรมศาสตร์ฉบับต่างๆ ซึ่งมาจากมอญเหมือนกันก็ย่อมจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นกับผู้งานว่าได้มีการตัดทอนหรือเพิ่มเติมเนื้อความใดลงไปบ้าง

สำหรับพระธรรมศาสตร์ (พระธรรมสาคร) ของไทยความที่ปรากฏในตอนต้นของคัมภีร์กล่าวไว้ชัดเจนว่าได้มาจากมอญและนำมาเขียนเป็นภาษาสยาม

“อันว่าคำภีร์อันใด... เปนประโยชน์แก่สัตว์โลก... ปรากฏ ชื่อว่าคำภีร์พระธรรมสาคร... อันพระมโนสารฤาษี... กล่าว... ในต้น... ด้วยมคธภาษา... อันปราชญ์รายนำสืบกันมา... ตั้งอยู่... ในรามัญประเทศ... ด้วยภาษา... แห่งรามัญก็... ในกาลบัดนี้... อันบุรุษผู้เปนวินิจฉัยอำมาตย์... จะยังรู้เปนอันยาก... ในสยามประเทศนี้... เหตุคั้งนั้น... อันว่าข้า... จักตกแต่ง... ซึ่งคำภีร์พระธรรมสาครนั้น... ด้วยสยามภาษา... อันว่าท่านทั้งหลาย... จงฟังซึ่งคำภีร์พระธรรมสาครนั้น...”⁷⁰

⁶⁹ดูรายละเอียดเกี่ยวกับพระธรรมศาสตร์ของมอญได้ใน ร.แสงภาค, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1, หน้า 33 - 49; ประภัสสร เจริญปัญญา, “การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ฉบับภาษาสันสกฤตกับฉบับภาษามอญ”, หน้า 18 - 26.

^{69*}ดูรายละเอียดคร่าวๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ใน Sangermano, *The Burmese empire: A hundred years ago* (Westminster: Archibald Constable and Company, 1984), pp. 222 - 224.

⁷⁰พระธรรมศาสตร์ของไทยอธิบายว่า มโนสาร (มनु) เป็นบุตรของพระพรหมเทวะฤาษีกับนางกินนรเทพคนธรรพ์

⁷⁰“พระธรรมสาคร,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 8.

แม้ว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จะมาจากมอญ แต่อิทธิพลคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของพม่าก็เป็นสิ่งที่
ไม่อาจจะมองข้ามได้เช่นกัน อย่างน้อยคำอธิบายบางเรื่อง เช่น เรื่องขนาดของตัวอักษรในคัมภีร์ของ
ไทยว่ามีขนาดเท่ากายคชสาร ขณะที่คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ฉบับพระเจ้าวากรุ ของมอญว่ามีขนาด
เท่าโคอันโตเต็มที⁷¹ ข้อคิดแถมอันมีนัยสำคัญเช่นนี้คงต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญพิสูจน์กันต่อไป

ส่วนข้อแตกต่างระหว่างพระธรรมศาสตร์ของไทย (ที่รับอิทธิพลจากมอญ) กับ
พระมนูธรรมศาสตร์ของอินเดีย นอกจากขนาดที่สั้นอย่างเทียบกันไม่ได้ (ของอินเดียมี 12 บทของไทยมี
24 หน้า) และการใช้อุดมคติทางพุทธศาสนาแทนที่แนวคิดแบบพราหมณ์แล้ว มี 4 ประการดังต่อไปนี้⁷²

1. เรื่องของพระมนู/มโนสาร

1.1 คำเรียกผู้ถ่ายทอด/ผู้ค้นพบพระธรรมศาสตร์ ในคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์
ของอินเดียว่าผู้รับพระธรรมศาสตร์จากพระพรหม คือ พระมนู อันเป็นเหตุให้คัมภีร์ถูกเรียกขานว่า
“พระมนูธรรมศาสตร์” ขณะที่พระธรรมศาสตร์ไทย ผู้พบพระธรรมศาสตร์ คือ มโนสารฤาษี
ส่วนพระธรรมศาสตร์ของมอญฉบับพระเจ้าวากรุ เรียกผู้พบพระธรรมศาสตร์ว่า “มนู” (Menù)
และ “มโน” (Menò) อย่างไรก็ดี แม้คำว่า “มนู” และ “มโน” จะเป็นการออกเสียงที่เพี้ยนไป
แต่โดยนัยแล้ว คงหมายถึงบุคคลที่ค้นพบ/ถ่ายทอดกฎหมายเหมือนกัน

1.2 กำเนิดของพระมนู/มโนสาร คัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ของอินเดียว่า
พระมนูเกิดจากวิราช (Viraj) และเป็นผู้สร้างมหาฤาษีทั้ง 10 พระธรรมศาสตร์ไทยอธิบายว่ามโนสารนั้น
เป็นบุตรของพรหมทเวะฤาษีกับนางกินนรเทพคนธรรพ์ ส่วนพระธรรมศาสตร์มอญฉบับพระเจ้า
วากรุไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้⁷³

1.3 สถานภาพของพระมนู/มโนสาร พระมนูนั้นเป็นผู้ถ่ายทอดกฎหมายที่ได้รับ
มาจากพระพรหม ขณะที่มโนสารนั้นเป็นอำมาตย์ของพระโพธิสัตว์ที่เสวยชาติเป็นพระเจ้า

⁷¹ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ฉบับนี้พระพุทโธสเถระได้แปลจากภาษามอญเป็นภาษาพม่าแล้วเสร็จ
ในศักราช 1069 (ปรีชา ช้างขวัญอิน, ผู้แปล, “คัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ฉบับพระเจ้าวากรุ,” รัฐศาสตร์สาร 12-13
(2529-2530) : 292).

⁷² ปรีชา ช้างขวัญอิน, ผู้แปล, “คัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ฉบับพระเจ้าวากรุ,” รัฐศาสตร์สาร, หน้า 255.

⁷³ โปรดดูคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้เพิ่มเติมใน ชาญณรงค์ บุญหนุน, “พระธรรมศาสตร์,” ใน นิติปรัชญาไทย
ประกาศพระราชปราชญ์ หลักอินทภาษ พระธรรมสาร และ On the laws of Mu'ung Thai or Siam, หน้า 86-88.

⁷⁴ เป็นที่น่าสังเกตว่าพระธรรมศาสตร์ของมอญฉบับที่นายปัน ฮละ (Nai Pan Hla) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องมอญ
เชื่อว่าเป็นฉบับดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดนั้น กล่าวว่า มนูเป็นฤาษีที่เกิดมาตั้งแต่ต้นกาลปี ศึกษาพระธรรมศาสตร์มอญ
ฉบับนี้เพิ่มเติมใน ปภัสสร เขียวปัญญา, “การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ฉบับภาษาสันสกฤตกับ
ฉบับภาษามอญ,” หน้า 100 - 132.

มหาสมมุติราช คำอธิบายถึงสถานภาพมโนสารนี้สอดคล้องกันกับพระธรรมศาสตร์ของมอญฉบับพระเจ้าวครุและพม่า (คำอธิบายนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการนำคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ของพราหมณ์มาปรับให้เข้ากับบริบทสังคมพุทธได้เป็นอย่างดี)

2. การพบพระธรรมศาสตร์ คัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์กล่าวว่า พระมนูรับมาจากพระพรหม พระธรรมศาสตร์ไทยกล่าวว่ามโนสารฤๅษีเหาะไปพบ ณ กำแพงจักรวาล เช่นเดียวกับพระธรรมศาสตร์ฉบับพระเจ้าวครุที่ว่ามนูได้พบกฎหมาย ณ กำแพงจักรวาล

3. ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์ พระธรรมศาสตร์ไทยกล่าวไว้ชัดเจนว่าเป็นภาษาบาลี แม้พระธรรมศาสตร์ฉบับพระเจ้าวครุจะไม่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ แต่สันนิษฐานว่าคงเป็นภาษาบาลี ซึ่งถือเป็นมูลภาษาเช่นกัน ส่วนพระมนุธรรมศาสตร์ของอินเดียเป็นภาษาสันสกฤต

จากความแตกต่างทั้ง 3 ข้อที่กล่าวมาข้างต้น เราจะเห็นได้ว่าในความแตกต่างนั้น ยังมีความคล้ายคลึงบางประการร่วมอยู่นั้นคือ สถานะที่มีความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์และพระธรรมศาสตร์ ดังที่ ร.แสงกาดได้กล่าวไว้ว่า คัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์/คัมภีร์พระธรรมศาสตร์หาใช่ตำรากฎหมายธรรมดาไม่ แต่เป็นคัมภีร์ซึ่งผู้ทรงบุญฤทธิเป็นเจ้าหรือฤๅษีผู้มีอิทธิฤทธิสูงกว่าธรรมดาเป็นผู้แต่งขึ้น เป็นคัมภีร์มีเค้ามูลที่มาจากอันสูงส่งนอกเหนือเจตนาของมนุษย์ อีกทั้งเป็นคัมภีร์ที่มีมาอยู่แล้วพร้อมๆกับจักรวาล จึงย่อมจะพึงเป็นที่ต้องเชื่อฟัง นับถือตามของบรรดามนุษย์ทั้งกษัตริย์ผู้ปกครองและพลเมืองผู้อยู่ในความปกครอง และโดยสภาพแล้วคัมภีร์นั้นย่อมเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง และมีความดำรงคงทนตลอดไปไม่รู้สุดสิ้นหรือยกเลิก⁷²

4. ความแตกต่างในเรื่องจำนวนมูลคดี คัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ของอินเดียได้จำแนกต้นเหตุที่จะก่อให้เกิดเป็นข้อพิพาท (มูลคดี) ไว้ 18 ประการ และพระธรรมศาสตร์ของมอญก็ได้แบ่งมูลคดีไว้ 18 ประการเช่นกัน แม้รายละเอียดจะไม่ตรงกันนักก็ตาม ส่วนพระธรรมศาสตร์ของไทยนั้นมีมูลคดีถึง 39 ประการ โดยจำแนกเป็นมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตระลาการ 10 ประการ และมูลคดีบุคคลอันเกิดการวิวาทกัน 29 ประการ จะเห็นได้ว่ามูลคดีวิวาทของไทยนั้นมีมากกว่า พระมนุธรรมศาสตร์และพระธรรมศาสตร์ของมอญถึง 11 ประการ จำนวนมูลคดีและลักษณะแห่งมูลคดีที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของกฎหมายไทย อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงกฎหมายบางลักษณะที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสังคมไทยเอง

⁷²ร.แสงกาด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยเล่ม 1, หน้า 42 - 43, 46.

ภาพที่ 2 : ตารางแสดงและเปรียบเทียบมูลคดี 18 ประการของอินเดีย มอญ กับมูลคดี 29 ประการของไทย

พระมนุธรรมศาสตร์ (อินเดีย)	พระธรรมศาสตร์ฉบับ พระเจ้าวศุ	พระธรรมศาสตร์ไทย
1. กู้หนี้	1. หนี้	1. วิวาทด้วยกู้หนี้ถือสินกัน
2. ผ่าทรัพย์	8. การผ่าทรัพย์	24. วิวาทด้วยการผ่าทรัพย์ไว้แก่ท่าน
3. ขาย/จำหน่ายของที่ไม่ใช่ของตน		
4. หุ่นส่วน		
5. ให้ทรัพย์แก่กัน	5. ของกำนัล	4. วิวาทด้วยให้ทรัพย์แก่ท่านแล้วกลับคืน
6. จ้างวาน	12. การรับจ้าง	5. วิวาทด้วยเป็นลูกจ้างท่าน แลวานท่านใช้
7. ผิดสัญญา		
8. เพิกถอนการซื้อขาย	7. พาณิชยกรรม	7. วิวาทด้วยการซื้อขาย
9. การพิพาทระหว่างเจ้าของสัตว์และผู้เลี้ยงสัตว์	13. กฎหมายว่าด้วยสัตว์ จตุบาทและทวิบาท	
10. การพิพาทเรื่องการแบ่งเขตแดน	17. การแบ่งและกำหนดเขตที่ดิน	9. วิวาทด้วยที่บ้านที่นา 10. วิวาทด้วยที่ไร่ที่สวนและป่า
11. หมิ่นประมาท	16. การหมิ่นประมาทและแจ้งความเท็จ	12. วิวาทด้วยคบ ตี คำและสบประมาท
12. ทำร้ายร่างกาย	15. การทำร้าย	12. วิวาทด้วยคบ ตี คำและสบประมาท
13. ลักทรัพย์	18. การลักทรัพย์	8. วิวาทด้วยโจร
14. การประทุษร้าย	15. การทำร้าย	18. วิวาทด้วยข่มเหงท่าน 20. วิวาทด้วยอุทฺรูกัน (บุกรุก)
15. การทำผิดต่อลูกเมียผู้อื่น	4. การล่วงประเวณี	
16. กฎหมายเกี่ยวกับผัวเมีย	2. สินสมรส 3. การหย่าร้าง	13. วิวาทด้วยอธิกรผัวเมีย
17. การแบ่งปันมรดก	6. มรดก	3. วิวาทด้วยแบ่งปันมรดกมิได้เป็นธรรม
18. การพนันขันต่อ	11. การเล่นพนัน	6. วิวาทด้วยเป็นนักเลงเล่นเบี้ยเล่นสะกา
	9. การจำหน่ายทรัพย์สิน	
	10. การแบ่งทรัพย์	

โปรดดูการเปรียบเทียบลักษณะเดียวกันแต่ใช้คัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ฉบับผู้แปลจากภาษาสันสกฤตต่างกัน และพระธรรมศาสตร์มอญคนละฉบับกับผู้ศึกษาใช้ใน ชาญณรงค์ บุญหนุน, “พระธรรมศาสตร์,” ใน นิติปรัชญาไทย ประกาศพระราชปรารภ หลักอินทภาษ พระธรรมศาสตร์ และ On the laws of Mu'ung Thai or Siam, หน้า 103-104.

พระมนุธรรมศาสตร์ (อินเดีย)	พระธรรมศาสตร์ฉบับ พระเจ้าวาศุ	พระธรรมศาสตร์ไทย
	14. ทาส	11. วิวาทด้วยทาสสินไถ่และ ทาสเชลยชายหญิง
		2. วิวาทด้วยลักลอบชิงทรัพย์ ผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์
		14. วิวาทด้วยการณรงค์สงคราม
		15. กบฏต่อแผ่นดิน
		16. วิวาทด้วยล่วงพระราชบัญญัติ
		17. วิวาทด้วยพระราชทรัพย์ อากรขนอนตลาด
		19. วิวาทด้วยกระหนาบคาบ เกี่ยวให้เป็นเสนียดแก่กัน
		21. วิวาทด้วยพานุครท่านไป
		22. วิวาทด้วยความสาเหตุ
		23. วิวาทด้วยขาดค่าตามเกษียณอายุ ชายหญิง
		25. วิวาทด้วยกระทำกตยาคม
		26. วิวาทด้วยเช่าของท่านไป
		27. วิวาทด้วยยืมของท่านไปใช้
		28. วิวาทด้วยปันหมู่ชา
		29. วิวาทด้วยเกิดความด้วย หรือความขึ้นว่าใหม่ (อุทธรณ์)

ที่มา : Patrick Olivelle, *The law code of Manu: A new translation based on the critical edition by Patrick Olivelle* (New York: Oxford University Press, 2004), pp. 123; ปรีชา ช้างขวัญยืน, ผู้แปล, “คัมภีร์มนุธรรมศาสตร์ ฉบับพระเจ้าวาศุ,” รัฐศาสตร์สาร 12-13 (2529-2530) : 255 - 292; “พระธรรมศาสตร์,” ใน ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม 1, มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ผู้จัดพิมพ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), หน้า 27 - 29.

หมายเหตุ

1. ตอนต้นของพระธรรมศาสตร์ฉบับพระเจ้าวาศุได้กล่าวถึงมุลคดี 18 ประการว่าประกอบไปด้วยหนี้สินสมรส พาณิชยกรรม ทาส มรดก พนัน ประทุษร้าย โจร การจ้าง การล่วงประเวณี การหย่าร้าง และสัตว์จับท และทวิบาท ซึ่งมีเพียง 14 ประการเท่านั้น และการเรียงลำดับก็ไม่สอดคล้องกับชื่อทั้ง 18 บทในคัมภีร์ สำหรับมุลคดี 18 ประการที่ปรากฏในตารางข้างต้นนี้ ผู้ศึกษาใช้ชื่อบทเป็นเกณฑ์
2. การเปรียบเทียบมุลคดีในตารางนั้นเป็นการประมวลจากเอกสารและประเมินความน่าจะเป็นของข้อมูลเท่านั้น เนื่องจากคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ของอินเดียไม่ได้มีการให้รายละเอียดเกี่ยวกับการทำความคิดอย่างละเอียดนัก เมื่อเทียบกับพระธรรมศาสตร์มอญ และมุลคดีในพระธรรมศาสตร์ไทยที่นำไปตั้งเป็นกฎหมายลักษณะต่างๆ นั้น ก็ยังมีความละเอียดมากกว่ามอญอย่างเทียบกันไม่ได้

จากตารางข้างต้นทำให้เห็นลักษณะที่น่าสนใจอย่างมากประการหนึ่งนั่นคือในคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ของอินเดียและของมอญไม่ได้มีกฎหมายหรือข้อกำหนดเกี่ยวกับเรื่องของกษัตริย์ปรากฏให้เห็นเลย แม้ว่าคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ของอินเดียบทที่ 7 - 8 จะได้กล่าวถึงกษัตริย์แต่ก็เป็นถ้อยคำกล่าวถึงหน้าที่ของกษัตริย์ สิ่งที่กษัตริย์พึงทำ เช่น การรักษาศีล และการคัดค้านคดีความต่าง ๆ มากกว่า ส่วนกฎหมายห้ามล่วงพระราชบัญญัติ พระราชทรัพย์ที่ปรากฏในมุลคดีของไทยไม่ได้มีการเขียนหรือบัญญัติไว้แม้แต่ที่เดียว ทั้งนี้ยังไม่ต้องพูดถึงกฎหมายที่ขบถกษัตริย์หรือกษัตริย์เป็นกษัตริย์ที่กษัตริย์พึงทำ การกำหนดหน้าที่ให้ขุนนางข้าราชการปฏิบัติให้ถูกต้องต่อพระเจ้าแผ่นดินยังไม่ปรากฏในคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ของอินเดีย และพระธรรมศาสตร์ของมอญเลย ในกรณีของอินเดียนั้นอาจเข้าใจได้เพราะมีระบบวรรณะกำกับและวรรณะกษัตริย์ก็ไม่ใช่วรรณะสูงสุด ส่วนกรณีของมอญนั้นคงต้องหาคำอธิบายต่อไป

ถ้าจะกล่าวกันไปแล้ว กฎมณเฑียรบาลไม่ถือว่าเป็นหนึ่งในมุลคดีด้วยซ้ำ สิ่งที่นำเสนอทั้งและชวนให้ตั้งคำถามคือในเมื่อพระธรรมศาสตร์มีสถานะที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีผลให้ทุกคนต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ทำไมจึงไม่นำกฎหมายมณเฑียรบาลไปเป็นส่วนหนึ่งของมุลคดีในพระธรรมศาสตร์ สถานะของกฎหมายมณเฑียรบาลเมื่อพิจารณาไปแล้วจึงถือว่าอยู่นอกบาติพระธรรมศาสตร์ ผู้ศึกษาเห็นว่าการที่ไม่นำกฎหมายมณเฑียรบาลไปรวมกับพระธรรมศาสตร์นั้นน่าจะเป็นเพราะเหตุผล 2 ประการ

ประการแรก เป็นการพิจารณาในเชิงกฎหมาย จะเห็นได้ว่า มุลคดีส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการวิวาทระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกัน ขณะที่กฎหมายมณเฑียรบาลเป็นเรื่องของกษัตริย์พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางและข้าราชการที่ทำงานรับใช้พระมหากษัตริย์มากกว่า ในสังคมโบราณกษัตริย์คือที่มาของอำนาจทุกแขนง กฎหมายที่สัมพันธ์กับกษัตริย์โดยตรงจึงมีลักษณะที่เรียกกันตามปัจจุบันว่ากฎหมายมหาชน นั่นคือเป็นกฎหมายที่รัฐ (กษัตริย์) ใช้บังคับกับประชาชนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎมณเฑียรบาลเป็นกฎหมายปกครองจึงมีความแตกต่างไปจากกฎหมายลักษณะอื่น ๆ

ประการที่สอง สัมพันธ์กับประการแรก การที่กฎหมายมณเฑียรบาลไม่ได้ถูกจัดไว้ในมุลคดีพระธรรมศาสตร์ อีกทั้งไม่ได้เป็นสาขาคดีของมุลคดี 39 ประการ หากแต่เป็นพระราชนิติศาสตร์ คือกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและปกครองที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้บัญญัติขึ้นเพื่อให้ต้องพระราชนิยมและพระราชประสงค์ส่วนพระองค์⁷³ ย่อมทำให้กฎหมายหรือกฎหมายมณเฑียรบาลมีความยืดหยุ่นในระดับหนึ่ง อีกทั้งสามารถออกกฎข้อบังคับมาใช้ได้รวดเร็วทันกาล ถ้านำกฎหมายมณเฑียรบาลไปรวมกับ

⁷³ กฤษณา บุญยสมิต, กฎหมายตราสามดวง: เว้นส่องสังคัมไทย: ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 “โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง : การพิจารณาใหม่”, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2547), หน้า 2 - 12.

พระธรรมศาสตร์ ซึ่งมีสถานะศักดิ์สิทธิ์ย่อมทำให้การเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือเพิ่มเติมตัวบทกฎหมายทำได้ยากหรือเป็นไม่ได้เลย

ด้วยเหตุที่กฎหมายเทียรบาลไม่ได้ถือเป็นมูลคดีที่ปรากฏทั้งในคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ของอินเดีย มอญ และแม้แต่ในพระธรรมศาสตร์ของไทยเอง กฎมณเฑียรบาลจึงเป็นกฎหมายลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสังคมไทยอันเป็นสังคมที่ยกย่องและให้ความสำคัญกับสถาบันกษัตริย์เป็นอย่างสูง

ข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายเทียรบาลของไทย เขมร และพม่า

วัตถุประสงค์สำคัญในการนำกฎหมายเทียรบาลของเพื่อนบ้านมาศึกษาเทียบเคียงกับกฎหมายเทียรบาลของไทยก็เพื่อมองหาลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่าง ซึ่งอาจจะช่วยสร้างความกระจ่างเกี่ยวกับที่มาของกฎหมายเทียรบาลไทยได้ แต่ด้วยข้อจำกัดในเรื่องเอกสาร กฎมณเฑียรบาลของเพื่อนบ้านที่ได้มาจึงมีเพียงของเขมรและพม่า อย่างไรก็ตามการศึกษาค้นคว้าในขั้นนี้คงทำได้เพียงการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นเท่านั้น เนื่องจากกฎหมายเทียรบาลของเขมรและพม่าได้รวบรวมขึ้นมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอันเป็นช่วงหลังการชำระกฎหมายตราสามดวง นานพอสมควร จึงอาจทำให้สาระในกฎหมายเทียรบาลของเขมรและพม่าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายเทียรบาลของพม่าฉบับที่ได้มานั้นถูกรวบรวมขึ้นหลังจากพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษแล้ว อีกทั้งเป็นการรวบรวมโดยชาวอังกฤษ แม้จะอ้างว่าการแปลนี้แปลจากตำราที่เขียนเป็นภาษาพม่า แต่ปัญหาในการถ่ายทอด ทำความเข้าใจและเรียบเรียงก็คงมีไม่น้อยเมื่อแปลจึงต้องอาศัยไต่ถามชาวพม่าที่เป็นข้าราชการเก่า⁷⁴

กฎหมายเทียรบาลของเขมรฉบับที่ใช้ศึกษาคือ “กฎหมายเทียรบาลกรุงกัมพูชา” ที่พิมพ์ในงานศพหลวงกรุงศรีบริรักษ์และคุณหญิงเลื่อน ญาณประกาศ พ.ศ. 2462 (ค.ศ. 1919) กฎมณเฑียรบาลกรุงกัมพูชาปรากฏในบานแผ่นกว่า รวบรวมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2418 (ค.ศ. 1875) สมัยสมเด็จพระนโรดมสมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎหมายเทียรบาลของเขมรไว้ว่า “ไม่เท่าเหมือนกฎหมายเทียรบาลไทย เห็นจะเปนเพราะชำระเรียบเรียงกันหลายคราว ด้วยกรุงกัมพูชาแต่ก่อนมาเกิดจราชลบอบ ๆ คำหรับตำราที่มีบกแตกฉานช่านเซ็น บ้านเมืองเปนปรกติมาครา ๑ ก็ต้องรวบรวมกฎหมายกันใหม่ครั้ง ๑... พิศระหัดดูความเปนกฎหมายตั้งใหม่ก็มีบ้าง เอากฎหมายเดิมมารวบรวมก็มี

⁷⁴“ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 26 กฎมณเฑียรบาลพม่า,” ใน ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 836.

บ้าง...”⁷⁵ สำหรับลักษณะเนื้อหาได้จัดแบ่งออกเป็น 193 มาตรา ขณะที่ของไทยแบ่งเป็น 184 มาตรา/ข้อ (ตามคัมภีร์ฉบับพิมพ์ของ ร.แสงภาค)

สำหรับเนื้อหาของกฎหมายเทียรบาลเขมร ถ้าจะกล่าวไปแล้วค่อนข้างคล้ายคลึงกับกฎหมายเทียรบาลของไทย สันนิษฐานว่าคงได้แบบแผนและเนื้อหาไปจากไทย (เป็นไปได้ว่าก่อนรับกฎหมายเทียรบาลของไทยไปใช้ เขมรอาจมีกฎหมายเทียรบาลของตนเองอยู่แล้ว และกฎหมายเทียรบาลของไทยเองก็อาจได้รับอิทธิพลมาจากเขมรเช่นเดียวกับการรับวัฒนธรรมอื่นๆ ส่วนกฎหมายเทียรบาลของเขมร (ถ้ามี) สูญหายไปเมื่อไหร่ไม่ทราบแน่ชัด) คงจะเห็นได้จากความในหลายๆ มาตราซ้ำหรือใกล้เคียงกับกฎหมายเทียรบาลของไทย เช่น การกล่าวถึงวิธีช่วยเหลือเมื่อเรือของพระสนมหรือนางในล่ม กฎหมายเทียรบาลของไทยกล่าวว่า

“อนึ่ง ถ้าเรือประเทียบ ล่มให้ชาวเรือว่ายนํ้าหนี ถ้าอยู่กับเรือโทษถึงตาย
“...ถ้าเรือประเทียบล่มก็ดี ประเทียบตกน้ำก็ดี แลว่ายนํ้าอยู่บนคาศาย ให้ภูคาย
แลชาวเรือขึ้นเสร์ว แลซัดหมากพร้าวให้เกาะตามแต่จะเกาะได้ ถ้ามิได้ยอียด
ถ้ายัดขึ้นให้รอดโทษถึงตาย ถ้าซัดหมากพร้าวให้รอด รวงวันเงินสิบตำลึง
ขันทองหนึ่ง ถ้าเรือประเทียบล่ม มีผู้อื่นเหน แลซัดหมากพร้าวเอาขึ้นให้รอด
โทษทวีคูณตายทั้งโคต

อนึ่งเรือประเทียบล่มแลซัดหมากพร้าวเข้าไปริมฝั่งโทษพินคอริบเรือน”⁷⁶

กฎหมายเทียรบาลของเขมร มาตรา 171 กล่าวว่า

“มาตรา ๑๗๑ ถ้าเรือเทียบพระที่นั่งล่มก็ดี เจ้านายฝ่ายในตกน้ำก็ดี
ให้เจ้าพนักงานปีกหลักทอดสมอแล้วทิ้งลูกมะพร้าวใหญ่ลงไปให้จับให้เกาะ
ตามแต่จับได้ ถ้ามิได้ ห้ามมิให้ (ช่วยด้วยตนเอง) แต่ถ้าช่วยเอาตัวรอดขึ้นมาได้
ท่านว่ามันผู้ช่วยนั้น มีความผิดโทษถึงประหารชีวิตร ถ้าผู้ทิ้งลูกมะพร้าวให้จับ
เกาะว่ายนํ้าขึ้นมาได้ ท่านพระราชทานเงินให้ ๑๐ ตำลึง กับทั้งขันทองคำหนึ่ง
ใบเปนรางวัลความชอบ”⁷⁷

⁷⁵ กฎหมายเทียรบาล กรุงเทพมหานคร (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462. พิมพ์ในงานศพ หลวงกรุงศรีบริรักษ์ และคุณหญิงเลื่อน ญาณประกาศ 2462), หน้า ข.

เรือประเทียบ หมายถึง เรือพระสนม

⁷⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎหมายเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 91.

⁷⁷ กฎหมายเทียรบาล กรุงเทพมหานคร, หน้า 81.

นอกจากเนื้อหาใกล้เคียงหรือซ้ำกับกฎหมายเทียรบาลของไทยแล้ว วัตถุประสงค์ในการบัญญัติและบังคับใช้กฎหมายเทียรบาลของเขมรก็คงคล้ายคลึงกับกฎหมายเทียรบาลของไทยด้วย นั่นคือ เป็นข้อกำหนดหรือแนวทางให้ขุนนาง ข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในประพุดิตนให้ถูกต้องต่อพระมหากษัตริย์ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาส่วนใหญ่ของกฎหมายเทียรบาลเขมรจึงเน้นไปที่หน้าที่และข้ออ้างประพุดิตปฏิบัติหรือข้อที่ควรเว้นปฏิบัติต่างๆ เช่นเดียวกับที่พบในกฎหมายเทียรบาลของไทย นอกจากนี้เนื้อหาหลายๆตอนยังสะท้อนให้เห็นความหวาดระแวงเกรงคนทำร้ายพระมหากษัตริย์จึงต้องมีการออกกฎหมายมาเป็นข้อห้ามหลายๆประการคล้ายกับกฎหมายเทียรบาลของไทย เช่น ความในมาตรา 167 ที่กล่าวว่า ถ้ากษัตริย์ประทับอยู่บนเรือพระที่นั่งถ้าพระราชกุมาร พระราชธิดา พระราชภาติไนย พระราชนัดดา มีกิจธุระจะเข้าเฝ้าเมื่อไปถึงเรือทวารให้เจ้าพนักงานโบกธงให้หยุดเสียก่อน ถ้าไม่ฟังให้เอาก่อนอิฐก้อนหินท่อนไม้ขว้าง ถ้าไม่ฟังอีกก็ให้พุ่งด้วยหอก ถ้ากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นมีพระราชโองการให้เข้ามาจึงให้เจ้าพนักงานเอาเรือทวารใหญ่ออกไปรับ มิให้เอาเรือของตนเองเข้ามา เมื่อเข้ามาถึงแล้วให้นั่งเฝ้าอยู่ที่ข้างหนึ่ง แล้วให้ขุนตำรวจนั่งเฝ้าระหว่างกลางคอยป้องกันดูแล ถ้าขึ้นไปบนเรือพระที่นั่งขุนตำรวจห้ามแล้วไม่ฟังโทษถึงประหารชีวิตและถ้าพนักงานเห็นแล้วไม่ห้ามโทษประหารชีวิต⁷⁸ ความในข้อนี้เหมือนกับกฎหมายเทียรบาลของไทยเช่นกัน ส่วนการให้ความสำคัญกับวังว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ห้ามล่วงละเมิด โดยการปิ่นประตู่วัง ขว้างพระราชวัง รวมไปถึงการห้ามล่วงละเมิดพระสนม ข้าราชการบริวารฝ่ายในนั้นก็คล้ายคลึงกับกฎหมายเทียรบาลของไทย เพียงแต่มีข้อน่าสังเกตว่า การบัญญัติเรื่องห้ามการทำชู้สาวกับข้าราชการฝ่ายในนั้น มีจำนวนบทบัญญัติค่อนข้างมากกว่าของไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ามูลเหตุที่ทำให้ต้องมีการรวบรวมและบัญญัติกฎหมายเทียรบาลในสมัยสมเด็จพระนโรดม ก็เนื่องจากมีมหาดเล็กชื้ออ้ายกุยบังอาจล่วงละเมิดไปทำชู้ลับนอนกับนางแม่นางจอมมารดาช้อยบนตำหนัก⁷⁹

อย่างไรก็ดี แม้กฎหมายเทียรบาลเขมรจะได้รับแบบแผนไปจากไทย แต่ก็ได้นำไปปรับปรุงอีกทั้งได้มีการตัดทอนเนื้อหาบางประการออกไป เช่น เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดสถานะและลำดับศักดิ์ของพระราชกุมารที่ใช้การพิจารณาจากสถานภาพของพระราชมารดาเป็นเกณฑ์ การกำหนดเครื่องประกอบยศของบุคคลชั้นต่างๆ ตั้งแต่เจ้านายลงมาจนถึงขุนนาง แต่ทั้งนี้ ก็ยังพอมองเห็นร่องรอยถึงการให้ความสำคัญกับบันดาศักดิ์อยู่ โดยจะเห็นได้ว่าในมาตรา 32 ได้มีการกำหนดตำแหน่งที่นั่งเวลาเข้าเฝ้าว่าให้นั่งตามบันดาศักดิ์ ถ้านั่งเลขที่นั่งต้องถูกลงพระราชอาญา⁸⁰ เนื้อหาอีกส่วนที่ไม่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาลเขมรเลยก็คือเรื่องของพิธีกรรมต่างๆ ทั้งๆที่เนื้อหาในส่วนนี้

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79 – 80.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ของกฎหมายเทศบาลไทยมีอยู่มากพอสมควร การตัดทอนเนื้อหาเหล่านี้ออกคาดว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่พึงมาทำในสมัยหลัง อาจเป็นสมัยสมเด็จพระนโรดมนี้ก็ได้ หรือในส่วนที่ว่าด้วยพิธีกรรมนั้นอาจมีตำราแยกเฉพาะออกไปต่างหากก็ได้ สำหรับกฎหมายเทศบาลเขมรนี้ถ้าสังเกตแล้วจะเห็นได้ว่าเขียนด้วยภาษาที่ค่อนข้างร่วมสมัย จึงทำให้อ่านและทำความเข้าใจได้ง่ายกว่ากฎหมายเทศบาลของไทย

“กฎหมายเทศบาลพม่า” ฉบับที่ใช้ศึกษาคือฉบับที่ตีพิมพ์อยู่ใน Gezetteer of Upper Burma and States บทที่ 11 Palace Customs and Burma Under Native Rule เรียบเรียงโดย เจ. จอร์จ สกอตต์ (J. George Scott) เมื่อ พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแปลและเรียบเรียงไว้ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 26 กฎมณฑลเทศาภิบาลฉบับนี้สกอตต์อ้างว่าเป็นตำราอยู่ในคัมภีร์โลกพูห (Lawkabayuha) ที่แยกเอามาลงไว้ในหนังสือพระราชวงศ์ Yazawindaw ฉบับเมืองมัณฑเล สำหรับการแปลของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพไม่ได้เป็นการแปลแบบคำต่อคำ หากแต่เป็นการแปลแบบสรุปความและไม่ได้แปลเนื้อหาต้นฉบับภาษาอังกฤษในบทที่ 11 นี้ออกมาทั้งหมด ความตอนท้ายของบทเช่น เรื่องยศ ของใช้ต่างๆ ในราชสำนัก รวมไปถึงเรื่องของหมู่บ้านต่างๆ ในพม่าตอนบน (Upper Burma) ฯลฯ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเทศบาล ไม่ได้ทรงแปลไว้ และเพื่อความสะดวกแก่การทำ ความเข้าใจของผู้อ่าน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้จัดเนื้อหาของงานออกเป็นหัวข้อย่อยต่างๆ โดยที่หัวข้อย่อยเหล่านี้จะไม่ปรากฏในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ถ้าทรงเห็นว่าเนื้อหาตอนใดควรอยู่ในหัวข้อย่อยใดก็จะดึงมาแปลรวมกันไว้ ทั้งๆ ที่ในต้นฉบับเนื้อหาเหล่านี้แยกกันอยู่คนละส่วน สำหรับวิธีการเขียนในเอกสารต้นฉบับเป็นการเขียนแบบพรรณนาภายใต้หัวข้อใหญ่ต่างๆ แต่ในงานแปลนี้ใช้การเขียนแบบอธิบายเป็นข้อๆ นอกจากนี้ในการแปลสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังได้แทรกความรู้บางประการให้กับผู้อ่านด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้จึงทำให้กฎหมายเทศบาลพม่าภาคภาษาไทยไม่เหมือนต้นฉบับภาษาอังกฤษเสียทีเดียว

เนื้อหากฎหมายเทศบาลพม่ามีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับไทย ส่วนที่คล้ายคลึงคือเรื่องการหวาดระแวงการแย่งชิงราชบัลลังก์ เช่น ข้าราชการที่ออกไปมีตำแหน่งอยู่หัวเมืองต้องให้ภรรยาอยู่เป็นตัวจ่านาในพระนคร ถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกไปประทับแรมนอกพระราชวังต้องปิดประตูพระนครทั้งหมด จนเสด็จกลับคืนเข้าพระราชวังแล้วจึงเปิดอย่างเดิม เจ้านายและข้าราชการต้องตามเสด็จ เว้นแต่ที่ติดประจำที่ถ้าไม่ไปตามเสด็จ ต้องระวังโทษขัง⁸¹ กฎมณฑลเทศาภิบาลพม่าได้มีการกำหนดหน้าที่อันพึงปฏิบัติของขุนนาง ข้าราชการไว้เช่นกัน แต่รายละเอียดเหล่านี้จะมีน้อยกว่าของไทยมาก ขณะที่ข้อกำหนดเกี่ยวกับสถานะและลำดับศักดิ์ของพระราชากุมาร แม้จะไม่ได้

⁸¹“ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 26 กฎมณฑลเทศาภิบาลพม่า,” ใน ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ, หน้า 858, 859 - 860.

เขียนไว้ชัดเจน แต่ก็ได้มีการกล่าวถึงเรื่องยศ คือ ฉัตรของพระมหาอุปราชและเจ้านายลูกเธอไว้สั้นๆ และที่มีการกล่าวถึงไว้ละเอียดกว่ากฎมณเฑียรบาลของไทยก็คือ ยศของพระมเหสี ส่วนข้อกำหนดเกี่ยวกับคำพิณฑุลต่อพระมหากษัตริย์ การกำหนดคำเรียกเครื่องอุปโภคบริโภคของพม่านั้น มีการเขียนไว้ละเอียดกว่าของไทยมาก โดยในเอกสารต้นฉบับภาษาอังกฤษนั้น ได้ให้รายละเอียดทั้งคำพูดของพระมหากษัตริย์ พระมเหสี เจ้านายทั้งชายหญิงที่ใช้พูดกันเอง คำที่ใช้พิณฑุลพระมหากษัตริย์ อัครมเหสี พระมหาอุปราช ฯลฯ⁸² ข้อคล้ายคลึงอีกประการหนึ่งระหว่างกฎมณเฑียรบาลของไทยและพม่าคือ การมีรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชานุกิจ และเจ้านายฝ่ายในเพียงแต่รายละเอียดเกี่ยวกับฝ่ายในเรื่องการทำผัดเชิงชูสาวไม่มีการกล่าวถึงไว้เลย นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกตว่า ในกฎมณเฑียรบาลของพม่าไม่ได้กล่าวถึงบทบัญญัติเกี่ยวกับการล่วงละเมิดพระบรมมหาราชวัง แต่จะเน้นการให้ความสำคัญกับองค์พระมหากษัตริย์มากกว่า เช่น การห้ามหันเท้าไปทางกษัตริย์ ในเวลากลางคืนทุกคนต้องนอนหันศีรษะไปทางที่ประทับและเอาเท้าออกไปอีกทางหนึ่ง หรือการมีข้อกำหนดว่าเวลาจะรับหรือถวายอะไรต้องถวายบังคมก่อน เวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาใกล้ต้องถวายบังคม 3 ครั้ง เมื่อเสด็จไปจากที่นั้นก็ต้องถวายบังคม 3 ครั้ง⁸³ (ประหนึ่งการกราบพระพุทธรูป?)

ข้อแตกต่างระหว่างกฎมณเฑียรบาลของไทยและพม่าเท่าที่เห็นได้ชัดเจนคือการที่กฎมณเฑียรบาลพม่าได้รวบรวมเรื่องพิธีราชาภิเษก พิธีเถลิงราชบัลลังก์ ราชบัลลังก์ไว้ด้วย ขณะที่ของไทยจะแยกเป็นตำราออกไปต่างหาก อย่างไรก็ตาม การที่กฎมณเฑียรบาลของพม่าฉบับที่ใช้ศึกษานี้เป็นการรวบรวมโดยชาวต่างชาติและรวบรวมในสมัยที่พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษแล้ว ย่อมมีทางเป็นไปได้ว่า กฎมณเฑียรบาลพม่าฉบับนี้เป็นการรวบรวมตำราต่างๆ ไว้ด้วยกัน ไม่ใช่เอกสารที่เป็นกฎมณเฑียรบาลในความหมายของกฎที่บังคับใช้ในเรือนหลวงอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังพบว่ากฎมณเฑียรบาลพม่าไม่ได้มีการพูดถึงเรื่องศักดินาหรือการระบุจำนวนศักดินาของขุนนางต่างๆ ไว้ แต่ได้มีการกล่าวถึงลำดับยศ โดยกล่าวว่า เมื่อกษัตริย์เสด็จออกมหาสมาคม เมื่อเสด็จขึ้นแล้วต้องให้พระมหาอุปราชเสด็จกลับก่อน แล้วผู้อื่นจึงตามออกจากท้องพระโรงตามลำดับยศ⁸⁴ ข้อแตกต่างแต่คล้ายคลึงระหว่างกฎมณเฑียรบาลของไทยและพม่าที่จะกล่าวถึงเป็นประการสุดท้าย คือ เรื่องพระราชพิธี 12 เดือน กฎมณเฑียรบาลทั้ง 2 ฉบับนี้ต่างอธิบายถึงพิธีการต่างๆ ทั้ง 12 เดือนไว้เช่นกัน แต่สาระในพิธีดังกล่าวกลับมีความแตกต่างกัน โดยจะเห็นได้ว่า พระราชพิธี 12 เดือนของไทย

⁸²J. George Scott, *Gazetteer of Upper Burma and the Shan States*, Part I -Vol. II (Rangoon: Printed by the superintendent, Government Printing, Burma, 1900), pp. 105 - 130.

⁸³Ibid., p.96; “ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 26 กฎมณเฑียรบาลพม่า,” ใน *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ*, หน้า 863.

⁸⁴“ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 26 กฎมณเฑียรบาลพม่า,” ใน *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ*, หน้า 858.

เป็นพิธีพราหมณ์ ขณะที่ของพม่าเป็นพิธีพุทธเสียส่วนใหญ่ เช่น พิธีบวงสรวงหลวง พิธีออกพรรษา พิธีทอดกฐิน ที่มีใช้พิธีพุทธก็จะเป็นเรื่องของพิธีบวงสรวงนัต (Nat) ซึ่งถือเป็นผีหรือเทพารักษ์ประจำท้องถิ่น ส่วนพิธีที่พม่ามีเนื้อหาใกล้เคียงกันก็คือ พิธีแรกนามงคลและพิธีเสด็จออกสนาม⁸⁵

จากข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับกฏมณฑลเทศารบของ ไทย เขมร พม่า ที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า กฏมณฑลเทศารบเหล่านี้มีความคล้ายคลึงและลักษณะร่วมกันอยู่หลายประการ (แน่นอนว่ากฏมณฑลเทศารบของเขมรย่อมคล้ายคลึงกับไทยมากกว่า เนื่องจากรับรูปแบบและสาระของกฎหมายไปจากไทย) ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ว่าจะมีที่มาจากแหล่งเดียวกัน แต่มาจากที่ใดคงไม่สามารถให้คำตอบได้ แต่ที่แน่ๆไม่ได้มาจากคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ หรืออาจเป็นไปได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการรักษาเรือนหลวงเป็นสิ่งที่ได้มีการถ่ายทอดกันอยู่ในรัฐในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือท้ายที่สุดอาจเป็นไปได้ว่า กฏมณฑลเทศารบเป็นสิ่งที่ถูกเขียนขึ้นขึ้นมาภายใต้บริบทของสังคมนั้นๆเอง โดยไม่จำเป็นต้องเป็นการลอกเลียนแบบกันมา

สารัตถวิพากษ์โดยสังเขปของกฏมณฑลเทศารบ

เนื้อหาของกฏมณฑลเทศารบ แม้จะจัดแบ่งได้เป็น 3 แผนก คือพระตำรา พระธรรมนูญ และพระราชกำหนดซึ่งที่กล่าวมาแล้วในบทก่อน แต่ถ้านำเนื้อหา มาพิจารณาโดยสังเขป ผู้ศึกษา เห็นว่าสามารถแบ่งเนื้อหาได้ 7 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. เมืองถวายนอกไม้ทองเงิน เมืองพญามหานคร เมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง
2. ข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ ชนชั้นสูง
 - 2.1 ลำดับศักดิ์ ลำดับชั้น ลำดับยศของพระราชกุมาร พระราชนัดดา
 - 2.2 เครื่องประกอบยศเครื่องราชูปโภค
 - 2.3 กำหนดคำพิศุท การรับพระบัญชา
 - 2.4 กำหนดบทลงโทษในกรณีที่เจ้านายเชื้อพระวงศ์ทำผิด
3. ข้อกำหนดเกี่ยวกับขุนนาง ข้าราชการ พราหมณ์ และภรรยาของขุนนาง ข้าราชการ
 - 3.1 เครื่องประกอบยศของขุนนาง ข้าราชการ

⁸⁵รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ เหล่านี้ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 866 - 877; J. George Scott, *Gazetteer of Upper Burma and the Shan States*, Part I - Vol. II, pp. 98 - 104.

‘กรุณาพิจารณาแผนภูมิโครงสร้างกฏมณฑลเทศารบเพิ่มเติมใน จิราธร ชาติศิริและพิมพ์พรรณ คำของ, “แผนภูมิโครงสร้างกฏมณฑลเทศารบ,” ใน กฏมณฑลเทศารบ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ผลงานวิจัย, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยแม่ธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทย ในฐานะมรดกโลก,” 2548), หน้า 291-320.

3.2 การแต่งกายของภรรยาขุนนาง ข้าราชการในงานพิธี

3.3 หน้าที่ ความรับผิดชอบ ข้อพึงปฏิบัติ และข้อมิพึงปฏิบัติของเหล่าขุนนาง ข้าราชการ พรหมณ์ (ข้อกำหนดในส่วนนี้มีจำนวนมากที่สุดในบรรดาบทบัญญัติของกฎหมายเทียรบาล และหลาย ๆ ข้อก็สะท้อนให้เห็นความมุ่งหวังในการที่จะสร้างความปลอดภัยให้กับองค์พระมหากษัตริย์)

3.4 บทลงโทษในกรณีที่ทำผิด

3.4.1 ทำผิดต่อพระมหากษัตริย์

3.4.2 ทำผิดต่อฝ่ายใน

3.4.3 ทำผิดต่อหน้าที่

3.4.4 ทำผิดต่อประชาชน

3.5 รางวัลที่ได้รับในการทำความดีความชอบ

4. ข้ออันพึงปฏิบัติและสมควรปฏิบัติของประชาชนทั่วไป (เนื้อหาในส่วนนี้มีค่อนข้างน้อย แต่บทบัญญัติเรื่องนี้ก็สะท้อนให้เห็นว่า จุดประสงค์ในการออกกฎหมายเทียรบาลมิได้มุ่งหวังเพียงให้ ขุนนาง ข้าราชการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเท่านั้น หากแต่ยังมุ่งหวังให้ราษฎรทั่วไปต้องประพฤติปฏิบัติตน ให้ถูกต้องต่อองค์พระมหากษัตริย์และทรัพย์สินของพระองค์ด้วย)

5. ข้อกำหนดเกี่ยวกับข้าราชการฝ่ายใน

5.1 การแต่งกาย

5.2 หน้าที่ ความรับผิดชอบ ข้อพึงปฏิบัติและมิพึงปฏิบัติ

5.3 บทลงโทษในกรณีที่ทำผิด

6. พระราชานุกิจ พระราชานุกิจธานาเทวี

7. พิธีกรรม การพระราชพิธีต่าง ๆ

เนื้อหาสาระสังเขปทั้ง 7 ประการนี้ เมื่อนำมาพิจารณาและวิเคราะห์แล้วสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาถึง พ.ศ. 2348 (ค.ศ. 1805) ได้ 3 ประการใหญ่ ๆ คือ ประการแรก ศึกษาสถานภาพสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาลว่ามีลักษณะเช่นไร ประการที่สอง ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรม พิธีการต่างๆในราชสำนัก และพิจารณาว่าพิธีกรรม พิธีการนั้นมีส่วนส่งเสริมสถานภาพขององค์พระมหากษัตริย์อย่างไร ประการสุดท้าย ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับเหล่าขุนนาง ข้าราชการ ว่าเป็นไปในลักษณะใด ประเด็นศึกษาทั้ง 3 นี้ ผู้ศึกษาจะนำเสนอในบทต่อไป